

Bir Mütakabiliyet Hikâyesi:

YUNANİSTAN VE
TÜRKİYE'DE
AZINLIK VAKIFLARI

DİLEK KURBAN KONSTANTINOS TSITSELİKİS

KE
MO

BİR MÜTEKABİLİYET HİKÂYESİ: YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DE AZINLIK VAKIFLARI

DİLEK KURBAN - KONSTANTINOS TSITSELİKIS

TEMMUZ 2010

Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων
Research Centre for Minority Groups
www.kemo.gr

BİR MÜTEKABİLİYET HİKÂYESİ: YUNANİSTAN VE TÜRKİYE'DE AZINLIK VAKIFLARI

ISBN:978-605-5832-52-0
TESEV YAYINLARI

Yazarlar: Dilek Kurban, Konstantinos Tsitselikis
Yayına Hazırlayan: Serkan Yolaçan
İngilizce'den Çeviri: Hayrullah Doğan
Dil Editörü: Elçin Gen

Kapak Fotoğrafı: *Lozan Mübadilleri*, Lozan Mübadilleri Vakfı arşivinden temin edilmiştir.
Orijinali için bkz. *Refugee Greece: Photographs from the Archive of the Centre for Asia Minor studies, Centre For Asia Minor Studies, Athens, 1992.*

Tasarım Danışmanı: Rauf Kösemen, Myra
Kapak Tasarımı: Tülay Demircan, Myra
Sayfa Düzeni: Serhan Baykara, Myra
Basım Yeri: Yelken Basım

TESEV

Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı

Demokratikleşme Programı

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 3
Karaköy 34420, İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Copyright © Temmuz 2010

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü TESEV'in izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Bu raporda yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

TESEV, bu raporun yayımlanmasındaki katkılarından ötürü Hollanda İstanbul Başkonsolosluğu, Chrest Vakfı, Açık Toplum Vakfı ve TESEV Danışma Kurulu'na teşekkür eder.

İçindekiler

- I. Giriş, 7**
- II. Vakıf Sisteminin Tarihine Genel Bakış, 8**
- III. Lozan Antlaşması Kapsamında Tüzel Kişilikler Olarak Vakıflar, 9**
- IV. 'Mütekabiliyet' Kavramının İcadı: Yunanistan ve Türkiye'nin Lozan'ı Çarpıtması, 10**
- V. Mütekabiliyet İlkesinin Gölgesinde Lozan Sonrası Politikalar, 11**
  - A. Vakıfların Yönetimi, 11
    - 1. Yunanistan, 12
    - 2. Türkiye, 12
  - B. Vakıfların Mülkiyet Sorunları, 13
    - 1. Yunanistan, 13
    - 2. Türkiye, 14
- VI. Yunanistan ve Türkiye'de Vakıflara İlişkin Yasaların Evrim Süreci, 15**
  - A. Yunanistan, 15
  - B. Türkiye, 16
    - 1. 5737 Sayılı Kanun: Mülkiyet ve Yönetim Sorunlarında Kısmi İlerleme, 16
    - 2. VGM Genelgesi: Bürokrasi Mülklerin İadesine Direniyor, 17
    - 3. Kanunun ve Genelgenin Uygulanması: Statüko Korunuyor, 18
- VII. Yunanistan ve Türkiye'deki Vakıf Sorunu için Avrupa Gözetimi, 20**
  - A. Türkiye, 20
- VIII. Alışıldık Mütekabiliyet Politikalarından Uzaklaşıyor mu?, 22**
- IX. Sonuç, 24**
  - A. Türkiye ve Yunanistan'daki Azınlık Vakıflarının Durumları Arasındaki Benzerlikler, 25
  - B. Türkiye ve Yunanistan'daki Azınlık Vakıflarının Durumları Arasındaki Farklılıklar, 25
- X. Tavsiyeler, 27**
  - A. Yunanistan Hükümeti'ne, 27
  - B. Türkiye Hükümeti'ne, 27
- EK A: Yunanistan ve Türkiye'de Cemaat Vakıflarına İlişkin Önemli Gelişmelerin Seçilmiş bir Kronolojisi, 28**
- EK B: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaat Vakıfları, 30**
- EK C: Türkiye'de Devletin Mazbutaya Aldığı Gayrimüslim Cemaat Vakıfları, 36**
- EK D: Yunanistan'da Müslüman Cemaat Vakıfları, 38**
- Yazarlar Hakkında, 40**

Teşekkür

Bu raporun son haline getirilmesinde bizimle birlikte sabırla ve titizlikle çalışan TESEV Demokratikleşme Programı'ndan Serkan Yolaçan'a teşekkür ederiz. Son dakikada yaptığımız değişiklikler konusunda çok anlayışlı davrandı ve raporun zamanında yetiştirilmesi için büyük bir zaman baskısı altında çalışmak zorunda kaldı. Proje boyunca sağladığı mükemmel koordinasyon ve destek için kendisine büyük teşekkür borçluyuz. TESEV Demokratikleşme Programı'nda stajyer olarak görev yapan Damla Büyükonat, Özden Öntürk ve Kaitlin Conklin, raporun Türkiye bölümü için çok değerli araştırmalarla katkıda bulundu. Avukat Dilek Razıklı ve Avukat Sebu Aslangil çok değerli birikimlerini, deneyimlerini ve bilgilerini paylaşmak konusunda son derece duyarlı ve yardımsever davrandılar. Aynı sebepten Sotiris Poupouzis, İlhan Ahmet, Orhan Hacıibram, Alexis Alexandris, Lakis Vigos, Rahip Dositheos Anagnostopoulos, Frango Karaoğlan, Özcan Geçer, Ester Zonana, Lizi Bahar, Sefer Güvenç, Rober Koptaş ve Yannis Ktistakis'e de teşekkür borçluyuz. Destekleri için hepsine teşekkürlerimizi sunuyoruz.

DİLEK KURBAN - KONSTANTINOS TSITSELİKIS

I. Giriş

Yunanistan ve Türkiye devletlerinin, ülkelerindeki Müslüman¹ ve Gayrimüslim azınlıklarla ilgili olarak en sık kullandıkları kelime muhtemelen 'mütekabiliyet'tir. Her iki ülkede, yarım yüzyılı aşkın süredir, siyasi eğilimlerinden ve ideolojik tabanlarından bağımsız olarak neredeyse tüm hükümetler, Müslüman ve Gayrimüslim cemaatlerin azınlık haklarını kısıtlayan yasalarına, politikalarına ve uygulamalarına meşruiyet kazandırmak için hep aynı 'mütekabiliyet argümanı'na başvurmuşlardır. Her iki ülke de politikalarını onlarca yıldır Lozan Antlaşması'nın 45. maddesinin mütekabiliyet için hukuki dayanak oluşturduğu tezine dayandırmıştır. Bu teze göre, söz konusu hüküm, Yunanistan ve Türkiye'nin Lozan kapsamındaki azınlıklarını koruma yükümlülüklerini diğer tarafın bu görevleri yerine getirmesi koşuluna bağlamaktadır. Yunanistan ve Türkiye için Müslüman ve Gayrimüslim azınlıklarını koruma konusunda paralel yükümlülükler getiren apaçık bir hükmü kasten çarpıtan iki ülke, onlarca yıldır dış politikada birbirlerini mağlup etmek için kendi vatandaşlarını rehin tutmakta ve birbirlerine karşı kullanmaktadır. Hem Yunanistan hem de Türkiye, mütekabiliyet ilkesinin insan hakları antlaşmaları için geçerli olmadığı ve devletlerin kendi vatandaşlarının temel haklarını koruma görevini başka devletlerin politikaları şartına bağlayamayacakları konusunda uluslararası hukukçular ve kuruluşlar tarafından dile getirilen itirazları göz ardı etmiş, kendi kamuoylarını, azınlıklarına ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmalarının meşruiyetine inandırmayı başarmışlardır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası insan hakları hukukunun gelişmesiyle ve dünya genelinde kitlelerin adaletsizlik, eşitsizlik ve ayrımcılık gibi sorunlara karşı seferber olmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye ile Yunanistan'ın gerek uluslararası toplumu gerekse kendi toplumlarını mütekabiliyet hikâyesiyle kandırmaya devam etmeleri giderek güçleşmektedir. İki ülkenin Müslüman ve Gayrimüslim azınlıklarının hukuk ve siyaset alanlarında hareketlenmeleri, mütekabiliyet argümanını zorlamakta; Avrupa insan hakları rejimindeki ilerlemeler ve uluslararası toplumun Avrupa'daki azınlık sorunlarına giderek daha fazla ilgi göstermesi bu sürece katkıda bulunmaktadır. Türkiye örneğinde, AB katılım süreci de bu konuda önemli rol oynamıştır. Ayrıca, 1999'dan itibaren Yunanistan ile Türkiye arasında ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi konularda yaşanan yakınlaşma, iki tarafın azınlık politikaları üzerinde bir baskı oluşturmuştur.

Bu raporun amacı, mütekabiliyet politikalarının Yunanistan ve Türkiye'deki Müslüman ve Gayrimüslim azınlıkların günlük yaşamları üzerindeki etkilerini incelemek, özellikle de söz konusu politikaların bu azınlıklara ait cemaat vakıfları² açısından ne gibi sonuçlara yol açtığını analiz etmektir. Yunanistan ve Türkiye'deki Müslüman ve Gayrimüslim cemaat vakıflarının mülkiyet ve özyönetim sorunlarına özel olarak odaklanılan raporda, 'cemaat vakfı sorunu' tarihsel bağlamı içerisinde, Lozan'dan bugüne geçirdiği gelişim süreci çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Yunanistan ve Türkiye devletlerinin kendi azınlık vakıflarına ilişkin yasaları, politikaları ve uygulamaları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar vurgulanarak, bugüne kadar kaydedilen ilerleme eleştirel bir şekilde değerlendirilecek ve mevcut sorunlar tanımlanacaktır. Cemaat vakıflarının karşı karşıya olduğu sorunlara demokratik, sürdürülebilir ve adil çözümler geliştirme çabalarına katkıda bulunmak umuduyla, Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine politika çözümleri önerilecektir.

* Yazarlar olarak, bu raporun taslağına çok değerli yorumlarda ve önerilerde bulunan Baskın Oran'a teşekkür borçluyuz

1 Bu cemaatin adı Yunanistan'da ve Yunanistan ile Türkiye arasında ciddi bir tartışma konusudur. Cemaat Lozan Antlaşması'nda ve Yunanistan yasalarında "Müslüman azınlıklar" olarak adlandırılırken, cemaat mensupları kendilerini "Batı Trakya Türk azınlığı" olarak tanımlamaktadır. Türkiye devleti de bu terimi kullanmaktadır.

2 Bu raporda Gayrimüslim/Müslüman cemaatlere ait eğitim, dini, hayır ve diğer kurumları düzenleyen, bu cemaatlerin gayrimenkullerinin yönetimi amacıyla kullanılan tüzel kişiliklere atıfta bulunurken 'vakıf' terimi kullanılacaktır. Bu vakıflara atıfta bulunmak için Osmanlı dönemlerinde kullanılan ilk terim Arapça 'waqf' sözcüğüydü. Bu terim Türkçe'ye 'vakıf', Yunanca'ya 'vakoufi' olarak çevrilmiştir.

II. Vakıf Sisteminin Tarihine Genel Bakış

Yunanistan'daki Müslümanlar ve Türkiye'deki Gayrimüslimler, tarih boyunca siyasi ve ideolojik nedenlerle sarsılan, değişken ve karşılıklı etkileşim halinde olan bir hukuki koruma altında yaşamıştır. Din, eğitim ve diğer alanlardaki kurumları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim milletlere tanıdığı özerkliği andıran bir cemaat algısına dayanan, farklı hukuk normlarına tabidir.³ Modern öncesi Osmanlı'daki millet ayrımlarının nihai ifadesi, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Balkanlarda kurulan ulus-devletler olmuştur. İmparatorluktan ayrılan Hıristiyan devletler (Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan), sınırları içinde kalan Müslüman cemaatler için geçerli olacak kurumsal ve hukuki çerçeveyi oluştururken millet sisteminden yararlanmışlardır. Bu model Türkiye'de de benimsenmiş ve İmparatorluğun millet olarak tanıdığı Gayrimüslim cemaatlerin (Rum Ortodokslar/Romioi, Ermeniler ve Yahudiler) yönetilmesinde kullanılmıştır.⁴

Gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'de, ülkenin kuruluşundan bu yana, devlet inşası ulus inşasıyla el ele yürütülmüştür.⁵ Osmanlı hükümetlerinin Ermenilere, Rum Ortodokslara ve diğer Gayrimüslim azınlıklara uygulamış olduğu zulümler ve 1923 zorunlu nüfus mübadelesi yüzünden, 1920'lerin başlarında Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların ve Türkiye'deki Gayrimüslim azınlıkların nüfusları çok büyük ölçüde azalmış durumdaydı. Uluslararası toplum, 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla, her iki ülkeyi geride kalan Müslüman ve Gayrimüslim azınlıkları korumaya yönelik hukuki rejimler oluşturmaya zorlamıştır.⁶ Zulümlerden sağ çıkan ve Yunanistan ile kuruluş sürecindeki Türkiye arasındaki nüfus mübadelesinden muaf tutulan Müslüman ve Gayrimüslim azınlıklar, Lozan çerçevesinde özel koruma rejimlerine tabi kılınmışlardır. Lozan Antlaşması'nda cemaat vakıflarına ve bu vakıfların taşınmaz varlıklarına ilişkin açık hükümler bulunmaktadır.⁷

Günümüzde Yunanistan ve Türkiye'de azınlıklara ve cemaatlere yönelik yasal korumanın vatandaşlığa dayanan bireysel haklarla bir arada var olması, melez bir "neo-millet" hukuki statüsü yaratmaktadır. Koruma alanları arasında, taşınmaz varlıkları yoluyla azınlıkların hayatta kalması ve devamlılığı açısından hayati önemde olan dini, hayır amaçlı, sosyal kurumların ve eğitim ve sağlık kurumlarının ayakta tutulmasını sağlayan (ve bugün de aynı işleve sahip olan) cemaat vakıfları çok önemli hale gelmiştir.

Azınlık vakfı kurumunun kökleri, gerek Müslüman gerekse Gayrimüslim cemaatlerin mülk edinmesinin tek yolunun, padişahın bağışladığı arazilere vakıf kurmak olduğu Osmanlı hukukuna ve cemaat politikasına dayanmaktadır.⁸ Vakıf, bu bağlamda, bir kez belli bir prosedür çerçevesinde vakfedildikten sonra Allah'ın mülkü haline gelen ve ilelebet sadece yardım amacıyla kullanılması gereken özel mülkler anlamına gelmektedir. İslam hukukunda "vakıf", hem bir yardım kurumu kurma fiili, hem de bu kurumun kendisi anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı hukuku bir evrim sürecinden geçtikçe, bir vakfın kurulmasını, yönetimini, mütevellilerinin statüsünü, dini amaçla kullanımının dönüştürülmesi olanağını, gelirlerinin nerelere tahsis edileceğini, kurucunun ailesinin konumunu vb. düzenleyen hükümler geliştirmiştir. Vakıflar, zamanla, özellikle de 1839 tarihindeki Tanzimat reformları yoluyla devletin denetimi ve gözetimi altına girmiştir.⁹

3 Osmanlı merkezi yönetimi, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar özerk dini cemaatlere belli bir kurumsal özerklik tanıdı ve 19. yüzyıl sonlarında yapılan reformlarla bu özerklik güçlendirildi. Bu özerkliğin kapsamı, zaman içerisinde, siyasi bağlama göre farklılık gösterdi. Bkz. Benjamin Braude ve Bernard Lewis (der.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The functioning of a Plural Society*. Cilt I, Holmes and Meier, 1982.

4 Aşağıda tartışılacağı gibi, Osmanlı mirası Türkiye'de o kadar hâkimdi ki, devlet Lozan Antlaşması'nın aslında tüm Gayrimüslim cemaatlere tanıdığı azınlık korumasını sadece bu üç toplulukla sınırlandırdı.

5 Yunanistan ve Türkiye'de ulus inşası ve milliyetçiliğin kuruluş süreçleri için bkz. Umut Özkırımlı ve Sypros A. Sofos, *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey*, Hurst & Company, 2008.

6 Yunanistan'da Müslüman cemaatler için ilk yasal koruma 1881'de oluşturuldu (İstanbul Antlaşması, Madde 4) ve Yunanistan'ın topraklarını neredeyse iki katına çıkardığı ve 500.000'i aşkın Müslüman'ın Yunan vatandaşı olduğu 1913'te güçlendirildi (Atina Antlaşması, Madde 12 ve Ek Protokol No. 3).

7 Lozan kapsamında korumaya hak kazanan azınlıkların belirlenmesinde kullanılan tek kriter dindi. Bu belirleme, her iki ülkede hâkim dine mensup olan etnik azınlıkların Antlaşma kapsamının dışında bırakılmasına yol açtı.

8 Osmanlı vakıf sistemi de İslam hukukunun ilkelerine dayanır. Bkz. Murat Çizakça, *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*, Boğaziçi University Press, 2000; Yuda Reyna ve Ester Moreno Zonan, *Son Yasal Düzenlemelere Göre Cemaat Vakıfları*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2003; Yusuf Uluç, *Vakıflar Hukuku ve Mevzuatı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008; Dilek Kurban ve Kezban Hatemi, *Bir 'Yabancı'laşırma Hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu*, TESEV, 2009, s. 9-10.

9 Sultan Abdülmecit tarafından 1839'da ilan edilen ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk demokratikleşme girişimi olarak bilinen bu idari reformların getirdiği yenilikler arasında, bütün Osmanlı tebaasının eşitliği ilkesi ve Gayrimüslim azınlıkların yaşam haklarının ve mülklerinin güvence altına alınması da vardı.

III. Lozan Antlaşması Kapsamında Tüzel Kişilikler Olarak Vakıflar

Yunanistan ve Türkiye, 1923'te Doğu Sorunu'nun çözümü çerçevesinde, Lozan Antlaşması'na dayanan azınlıkların korunmasına ilişkin benzer normları benimsemek zorunda bırakılmıştır. Antlaşma'nın 37-45. maddeleri, Türkiye'deki "Gayrimüslim"¹⁰ ile Yunanistan'daki "Müslüman" azınlıkların korunmasına yönelik yasal çerçeveyi oluşturmaktadır. Antlaşma'da, dil hakları, din özgürlüğü ile vakıfların kurulması ve yönetilmesi konularında bu azınlıklara pozitif haklar tanınmaktadır. Osmanlı millet sistemini hatırlatan normlar, azınlıkların korunmasına ilişkin güncel ilkelerle kaynaştırılmakta; uluslararası hukukla desteklenen ve azınlıkların korunmasına dair tek zeminin din olduğu paradoksal bir hukuk düzeniyle, bireylerin azınlık hakları kurumların cemaat haklarıyla harmanlanmaktadır.

Lozan kapsamında cemaat vakıfları kendilerine özgü tüzel kişiliklerdir, ve bu yönleriyle Yunanistan ve Türkiye medeni hukukuna tabi vakıflara bir istisna teşkil etmektedirler. Antlaşma'da vakıf, azınlık tarafından "kurulan, yönetilen ve kontrol edilen" bir kurum olarak tanımlanır. Buna uygun olarak, vakıf ile ilgili azınlık cemaatleri, yani (Yunanistan'da) "Müslümanlar" ve (Türkiye'de) "Gayrimüslimler" arasında yasal bir bağlantı olmalıdır. Bu bağlamda "azınlık cemaati", vakıfların ve mülklerinin korunup yönetilmesi görevini üstlenen tüzel kişiliktir.

Lozan Antlaşması, dinsel, sosyal ya da eğitim amaçlı cemaat/azınlık vakıflarına taşınmaz mülk edinme, kullanma ve elden çıkarma hakkı tanır. Antlaşma'nın 40-44. maddeleri, Türkiye'deki Gayrimüslim azınlıklara bu hakları tanır ve Türkiye devletine bu haklara karşılık düşen görevler yükler. 45. madde, Yunanistan'a, Antlaşma uyarınca Türkiye'nin Gayrimüslim azınlığına sağlamak zorunda olduğu hakları kendi Müslüman azınlığına sağlamak konusunda "paralel yükümlülükler"¹¹ getirir. Başka bir deyişle, 40-44. maddeler, Yunanistan'daki Müslüman azınlıklara Türkiye'deki Gayrimüslimlere tanıdığı hakların aynısını tanır ve iki devlete de aynı görevleri yükler. Antlaşma'nın ilgili hükümleri şöyledir:

Madde 40 – Gayrimüslim azınlıklara mensup Türk [Yunan] uyrukları, hukuken ve fiilen, öteki Türk [Yunan] uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır. Bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 42(3) – Türkiye [Yunanistan] Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı taahhüt eder. Bu azınlıkların Türkiye'deki [Yunanistan'daki] vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylık ve izin sağlanacak ve Türkiye [Yunanistan] Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Ayrıca Antlaşma'nın 41 (2) sayılı maddesi, Yunanistan ve Türkiye hükümetlerine, dini azınlıkların önemli oranda mevcut oldukları yerlerde "Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan" "adil bir hisse" ayırma yükümlülüğü getirmektedir. Hem Yunanistan hem de Türkiye, yıllar içerisinde Lozan azınlıklarına kamu finansmanı sağlama konusundaki kararlarını, dış politika değerlendirmelerine dayandırmıştır. Örneğin, Türkiye hükümeti, Lozan'ın imzalanmasının ardından Rum Ortodoks, Ermeni ve Yahudi okullarına kamu kaynaklarından para aktarırsa da, Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs askeri müdahalesinin ardından bu desteğe birden son vermiştir. Öte yandan, 1923 ile 1974 yılları arasında azınlık okullarına verilen fonların enflasyon doğrultusunda hiç artırılmadığını, ve son zamanlarda artık oldukça az ve sembolik bir miktar olduğunu belirtmek gerekir.¹²

Madde 44 (3)'e göre taraflar, aralarında bu konularla ilgili bir ihtilaf doğması halinde Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na başvurabilirler. Antlaşma'nın bu maddesi de hiçbir zaman kullanılmamıştır.

10 Antlaşmada Türkiye'deki "Gayrimüslim" azınlıkların ve Yunanistan'daki "Müslüman" azınlıkların listelenmediğini vurgulamak önemlidir. Antlaşma, Süryani, Katolik ve Protestan cemaatler de dahil olmak üzere Türkiye'deki tüm Gayrimüslim cemaatlere ve Yunanistan'daki tüm Müslüman cemaatlere yasal koruma sağlar. Ne var ki, Türkiye pratikte Antlaşma'yı açıkça ihlal ederek sağlanan korumayı Rum Ortodoks, Ermeni ve Yahudi cemaatleriyle sınırlı tutmuştur. Benzer şekilde Yunanistan'da da On İki Adalar'da (Rodos ve İstanköy'de) yaşayan Müslümanların Lozan koruma sistemine girmediği değerlendirilmiştir.

11 Turgut Tarhanlı, *Cemaat Vakıfları: Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri* içinde, İstanbul Barosu, 2002, s. 37.

12 İstanbul'daki Ermeni okullarının yöneticisi Garo Paylan'dan alınan bilgi, 15 Temmuz 2010. Paylan, Ermeni okullarının kısa bir süre önce hükümetten Gayrimüslim okullara kamu kaynaklarından fon verilmesi uygulamasına yeniden başlanmasını, ancak bu defa verilecek maddi desteğin anlamlı bir miktarda olmasını talep ettiklerini, hükümetin bu taleplerini halen değerlendirmekte olduğunu belirtti.

IV. 'Mütekabiliyet' Kavramının İcadı: Yunanistan ve Türkiye'nin Lozan'ı Çarpıtması

Daha önce de ifade edildiği şekilde, Lozan Antlaşması'nın 45. maddesi, Müslüman ve Gayrimüslim azınlıkların korunması konusunda Yunanistan ve Türkiye'ye paralel yükümlülükler getirir. Bununla birlikte, her iki ülkenin bu hükmü kısıtlayıcı ve çoğu zaman çarpıtılmış bir şekilde yorumlamaları, sık sık bu yükümlülükleri ihlal etmelerine yol açmıştır. Hem Yunanistan hem de Türkiye'de cemaat mülkleri, varlıkları ve gayrimenkulleri, azınlık cemaatlerinin kendi vakıfları üzerindeki güçlerini azaltmaya ve devletin bunlar üzerindeki kontrolünü güçlendirmeye yönelik resmi politikaların hedefi olmuştur. Devletler, "mütekabiliyet ilkesi"ne dayanarak vakıfların yönetim kurullarının seçimi ve mülklerinin yönetilmesi üzerinde sıkı bir kontrol uygulamış ve Lozan çerçevesinde bu vakıflara tanınan özerklik ve mülkiyet haklarını ihlal etmiştir.¹³

Yasal koruma sistemi kurulur kurulmaz, her iki ülke de mütekabiliyete dayalı kötü muameleyi savunmaya başlamıştır. İki devlet arasındaki ilişkilerde bu raporun kapsamı dışında kalan iyi dönemler (1930, 1950'lerin başı) ve kötü dönemler (1955, 1964, 1974),¹⁴ her iki ülkenin Lozan azınlıklarına, özellikle de cemaat vakıflarına yönelik politikalarındaki değişimleri büyük ölçüde açıklamaktadır. Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin döngüsünde kritik bir öneme sahip olan Kıbrıs sorunu, her iki ülkedeki azınlıklar üzerinde ciddi olumsuz sonuçlara yol açmıştır. İki ülkenin hem mevzuatta hem de uygulamada negatif mütekabiliyet ilkesini benimsemesi, birincil olarak Yunanistan'daki Müslümanları ve Türkiye'deki Rum Ortodoksları etkilemiştir. Ama birçok durumda, Türkiye'deki diğer Gayrimüslim cemaatler de kendi dışlarında cereyan eden bu siyasi antagonizmadan zarar görmüştür.¹⁵

Hukukta mütekabiliyet ilkesinin devletlerin azınlıklarına karşı yükümlülüklerine uygulanıp uygulanamayacağı konusu, modern uluslararası hukuk kapsamında ele alınmalıdır.¹⁶ Modern uluslararası hukukta insan ve azınlık haklarının mütekabiliyet ya da iki taraflı kısıtlamalardan üstün tutulması gerektiği açıktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), *Apostolidi Türkiye'ye Karşı* davasında, başvuru sahibi Yunanistan vatandaşlarına Türkiye vatandaşı olan merhum teyzelerinden miras kalan gayrimenkule Türkiye makamlarınca el konulmasının mülkiyet hakkının ihlali olduğuna hükmetmiştir.¹⁷ Alınan kararda, "Sözleşmenin, klasik uluslararası antlaşmalardan farklı olarak, antlaşmanın tarafları arasındaki basit mütekabiliyet çerçevesinden üstün olduğu" hatırlatılmaktadır.¹⁸ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) de Yunanistan ve Türkiye'nin mütekabiliyet ilkesine "sürekli olarak başvurularını," "anakronik" ve ulusal bütünlüğe zarar verici bir tutum olarak eleştirmektedir.¹⁹ Meclis, "akraba devletlerin" komşu bir ülkedeki soydaşları için kendilerini sorumlu hissedebileceklerini belirtmektedir, ancak "aslında, azınlıkların yaşamakta oldukları ülkeler kendi vatandaşlarından birincil olarak sorumludur ve bu durum ilgili dini azınlıkların üyeleri için de geçerlidir," ifadesini kullanmaktadır.²⁰

- 13 Yunanistan ve Türkiye'nin mütekabiliyet ilkesini uygulama biçimi konusunda bkz. Emre Öktem, *Yeni Vakıflar Kanununun Cemaat Vakıflarına İlişkin Hükümleri Hakkında Uluslararası Hukuk Açısından Bazı Gözlemler*, Ergun Özbudun'a Armağan: 2. Cilt – Anayasa Hukuku, Ankara, 2008; Samim Akgönül (der.), *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities; Law, Religion and Politics*, İstanbul Bilgi University Press, 2008.
- 14 Türk-Yunan ilişkilerinin Türkiye'deki Rum Ortodoks azınlık ve diğer Gayrimüslim azınlıklar üzerindeki olumsuz etkileri üzerine geniş bir literatür mevcuttur. 6-7 Eylül 1955 olayları için bkz. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Stratejileri ve Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim, 2006; Ali Tuna Kuyucu, "Ethno-religious 'Unmixing' of 'Turkey': 6-7 September as a Case in Turkish Nationalism," 11(3), *Nations and Nationalism*, 2005, s. 361-380. 1964'te Yunan pasaportu taşıyan Rumların sınır dışı edilmesi üzerine bkz. Hülya Demir ve Rıdvan Aktar, *İstanbul'un Son Sürgünleri*, İletişim, 2004. İkili ilişkilerin Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yaşayan Müslüman azınlıklar üzerindeki etkileri için bkz. Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Bilgi Yayınevi, 1991. Ayrıca bkz. Baskın Oran, Dimitris Kamouzis, Vemund Aarbakke, Konstantinos Tsitselikis, Herkül Millas, Dimostenis Yağcıoğlu ve Elçin Macar'ın, Samim Akgönül (der.), *Reciprocity: Greek and Turkish Minorities; Law, Religion and Politics*, İstanbul Bilgi University Press, 2008 içindeki yazıları.
- 15 Mütekabiliyet argümanının Türkiye'deki Ermenilere karşı kullanılmasına yeni bir örnek olarak, CHP'nin 2008'de kabul edilen Vakıflar Kanunu'nun bazı maddelerinin yürürlüğünün durdurulması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurması gösterilebilir. 8. Bölüm'de bu başvuru ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.
- 16 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Madde 60(5).
- 17 Bu dava hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm VII-A.
- 18 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), *Apostolidi ve Diğerleri Türkiye'ye Karşı*, No: 45628/99, 27 Mart 2007, para. 71.
- 19 Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM), *Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlıkların ve Trakya'daki (Doğu Yunanistan'daki) Müslüman Azınlığın Din Özgürlüğü ve Diğer İnsan Hakları*, Karar 1704, 2010, para. 8 (bundan böyle AKPM, Karar 1704).
- 20 AKPM, Karar 1704, para. 5.

V. Mütekabiliyet İlkesinin Gölgesinde Lozan Sonrası Politikalar

Türkiye ve Yunanistan'ın Lozan azınlıklarına karşı benimsedikleri "millet" kavramına benzer hukuki kavram, her iki ulus-devletin azınlıklarının uzun süredir mevzuatta ya da içtihatlarda yabancı unsurlar olarak değerlendirilmelerine yol açan tek etnili siyasi kültürlerinin bir parçasıdır. Buna uygun olarak, Türkiye'de Gayrimüslimler "yabancı",²¹ Yunanistan'daki Müslümanlarsa "yabancı kökenli"²² (*allogeneis*) olarak görülürler. İki devletin kritik siyasi koşullarda harekete geçirdiği bu hukuki kategoriler, ayrımcılık uygulamalarına yol açmış ve ayrımcı uygulamaları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu uygulamalar, bu raporun bir sonraki bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

İki devletin mütekabiliyeti esas alan önlemler benimsediği bir diğer alan da azınlık vakıflarıdır. Yunanistan ve Türkiye hukuk düzenleri güçlü ideolojik yapılanmalara göre şekillendirildiği için, dini azınlık cemaatleri tüzel kişiliklerini ve bunlardan kaynaklanan haklarını kaybetmiştir. Daha önce de belirttiği gibi, her iki ülkede de azınlık cemaatleri tüzel kişiliğe sahip değildir ve bunların iç kuruluş yapıları ulusal hukukta görünür değildir. Hukuken görünür olan, azınlıklar değil, vakfın kendisidir. Bu durum, iki devletin, Lozan'ı açıkça ihlal ederek vakıfların yönetimine ve mülklerinin kullanımına müdahale etmesine yol açmıştır.

Gerek Yunanistan gerekse Türkiye'de, devletin vakıfların iç kuruluşlarını ve mülklerinin yönetimini mümkün olduğunca sıkı bir şekilde kontrol ederek Lozan çerçevesinde cemaatlere tanınan özerkliği ihlal ettiği genel bir tablo söz konusudur. 1949'da, ender rastlanan bir pozitif mütekabiliyet örneğinde, iki ülke de azınlık vakıflarının yönetim kurullarını seçmelerine izin vermiştir. Ne var ki, kısa sürede bu durum bozulmuştur. Yunanistan'da, 1967 darbesinden bu yana Müslüman vakıfların seçim yapmalarına izin verilmemektedir. Yönetim kurulu üyeleri Yunanistan yetkilileri tarafından atanmaktadır. Yunanistan'da demokrasinin yeniden tesis edilmesinden sonra bile, yeni yasal çerçeve (1980 ve 2008 tarihli yasalar) seçim yapılmasına izin verdiği halde, vakıf yönetim kurullarının hükümet tarafından atanmasına devam edilmiştir. Azınlık politikaları, fiilen, Batı Trakya'daki azınlık işleri konusunda hâlâ özel bir yetkiye sahip olan Dışişleri Bakanlığı tarafından yönlendirilmektedir.²³ Türkiye'de ise 1971 darbesinden 1991'e kadar Rum Ortodoks vakıflarında seçim yapılmasına izin verilmemiştir.

A. VAKIFLARIN YÖNETİMİ

Osmanlı hukukunda her vakıf, mülkleri, vakfın hangi yasal kategoriye (aile vakfı, devlet vakfı, okul vakfı, cemaat vakfı vb.) ait olduğuna bağlı olarak bir yönetici ya da yönetim kurulu tarafından yönetilen bir tüzel kişilik oluşturmaktaydı. Lozan tarafından şekillenen Yunanistan ve Türkiye hukuk düzenlerinde vakıflar, hukuki özerkliği korunmak zorunda olan tek bir kategori ("azınlık cemaati mülkleri vakfı") haline getirilmiştir. Bununla birlikte, sorunun özündeki hukuki çelişki hiçbir zaman çözüme kavuşturulmadığından her iki ülkede de netleştirilmeyi beklemektedir: Modern bir hukuk düzeninde varlıkların mülkiyetinin Tanrı'ya ait olduğu kabul edilemez ise, yasaların bir dini cemaati ve üyelerini tüzel kişilikler ve vakıf mülkünün gelirinin alıcıları olarak tanımlaması ve düzenlemesi güçtür. Aslında, vakıf mülklerinin yönetimini, devletin gözetiminde işletilen demokratik süreçlerle belirlenen yerel cemaatin üyeleri yürütmelidir. Bununla birlikte, zaman içerisinde, her iki ülke vakıfların yönetimini kontrol etme eğilimi göstermiş, vakıfların özerkliğini azaltmış ve azınlık cemaatlerinin vakıf mülkünün yönetiminin iç yapısına demokrasi ve hesap verebilirlik unsurlarını eklemelerini güçleştirmiştir.

21 Bu terim, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi'nin 1975'te Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) 1936 Beyannameleri uygulaması çerçevesinde Gayrimüslim vakıfların mülklerine el koymasının yasalılığına ilişkin olarak aldığı kararda kullanılmıştır. Bu ve diğer benzer mahkeme kararlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm V-B-2.

22 Yunan vatandaşlık yasaları 1998'e kadar Yunan vatandaşlarını iki kategoriye ayırıyordu: "Yunan kökenliler" ve "Yunan kökenli olmayanlar". Yunanistan vatandaşlığından yoksun bırakılan ve yurtdışında yaşayan binlerce Müslüman için bu ayrımcı yaklaşımın hukuki etkileri hâlâ geçerlidir.

23 Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın Gümülcine'deki Türk Konsolosluluğu'nun nüfuzunu dengelemek için İskeçe'de faaliyet gösteren özel bir dairesi (Siyasi İşler Dairesi) bulunmaktadır. Oysa hükümet birçok kez azınlık işlerini Dışişleri Bakanlığı'ndan ilgili diğer bakanlıklara nakletme taahhüdünde bulunmuştu. Bu durum AKPM tarafından da eleştirildi. Michel Hunault, *Türkiye'deki Gayrimüslim Azınlıkların ve Trakya'daki (Doğu Yunanistan'daki) Müslüman Azınlığın Din Özgürlüğü ve Diğer İnsan Hakları*, AKPM Hukuki İşler ve İnsan Hakları Komitesi'ne sunulan rapor, Belge 11860, 21 Nisan 2009, para. 35.

1. YUNANİSTAN

1920’de, Yunanistan’da Lozan öncesi Müslüman cemaatler için hazırlanan 2345 Sayılı Yasa’nın kabulünden sonra, vakıf mülklerinin yönetimi Müslüman cemaatin yetkisine ve yerel müftünün gözetimine verilmiştir.²⁴ Siyasi müdahaleler yüzünden cemaat kurulları yavaş yavaş yasal statüsünü kaybetmiş ve 1949’da Batı Trakya’daki Müslüman vakıflar için 2345 Sayılı Yasa yürürlüğe konmuştur. Daha sonra vakıf yönetim kurullarının belirlenmesi için seçimler düzenlenmiş, yönetim kurulları Yunanistan devleti karşısında önemli bir siyasi rol kazanmıştır. Yönetim kurulları, siyasi açıdan taşıdıkları önemden ötürü, hem dahili olarak, yani modernistler ile İslamcılar arasında, hem de harici olarak, yani Yunanistan hükümeti ile Müslüman cemaat üzerindeki etkisi artan Gümülcine’deki Türkiye konsolosluğu arasında bir husumet kaynağı haline gelmiştir. Sonuç olarak, 1967’den beri yönetim kurulları için seçim yapılmamıştır ve yönetim kurulu üyeleri Yunanistan yetkilileri tarafından atanmaktadır.

Yunanistan’daki cemaat vakıfları kentsel ve kırsal olarak ikiye ayrılır. Kentsel alanlar olan Gümülcine, İskeçe ve Dimetoka’da vakıflar bir arada toplanarak her bir şehirde tek bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Köy vakıflarından ise, genellikle yönetim kurulunun başkanı olan tek bir müdür (*mütevelli*) sorumludur. Yönetim kurulu üyelerinin hükümet tarafından mı atanacağı, yoksa cemaatin üyeleri tarafından mı seçileceği, hükümet ile cemaat arasında çekişme konusu olmuştur ve bu durum hâlâ geçerlidir. 1920’de oluşturulan yasal çerçeveyi “modernize etmek” için çıkarılan 1980 tarihli ve 1091 Sayılı Yasa, Müslüman liderlerin ciddi tepkisine neden olmuş ve uygulamaya konamamıştır. Aynı felsefe benimsenerek hazırlanan, Batı Trakya’daki Müslüman vakıflarının ve mülklerinin yönetimine ilişkin 2008 tarihli ve 3647 Sayılı Yasa, 1980 tarihli yasanın yerine geçmiş, ancak azınlık liderleri bu yasayı da reddetmiştir. Dolayısıyla durumda bir değişiklik olmamıştır: Vakıflar, Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Sekreteri (*Genikos Grammateas tis Perifereias Anat. Makedonias kai Thrakis*) (bundan böyle Bölge Sekreteri)²⁵ tarafından kişisel güven esasına göre atanan İskeçe, Gümülcine ve Dimetoka yönetim kurulları tarafından yönetilmektedir. Köylere yayılmış durumdaki kırsal vakıflar, müftü tarafından atanan *mütevelliler* tarafından yönetilmektedir ve bu kişiler istifa etmedikçe ya da ciddi bir güven sorunu yüzünden müftü tarafından değiştirilmedikçe görevde kalmaktadırlar. 2001’den bu yana, *mütevelliler* köylüler tarafından seçilmekte ve müftü tarafından atanmaktadır. Bununla birlikte, bu seçim, her köyün Gümülcine ve İskeçe’deki hangi müftüye (seçilmiş olana mı, atanmış olana mı) bağlı olacağı konusunda verdiği siyasi kararlar bağlantılıdır.²⁶ Üstelik, bu yönetim kurullarının işleyiş ve seçim tarzlarının, tüm Batı Trakya bölgesinde homojen olarak belirlenmiş bir model izlemediği görülmektedir.

2. TÜRKİYE

Türkiye’deki Gayrimüslim cemaatler için geçerli tek bir mevzuat yoktur. Bu cemaatlere mensup olan bireyler, vatandaş oldukları sürece, anayasa çerçevesinde diğer tüm vatandaşlarla hukuken aynı haklara sahiptirler. Diğer taraftan, bu cemaatlerin *kurumlarının* yasal statüleri farklılık göstermektedir. Bu tür dini cemaatlerin tüzel kişiliği, buna engel teşkil edecek belirli bir yasa olmadığı halde, otoriteler tarafından tanınmamaktadır. Örneğin, İstanbul’daki Rum Ortodoks ve Ermeni Patrikhanelerinin tüzel kişilikleri tanınmamakta, bu onların mülk edinme haklarını da olumsuz etkilemekte ve gayrimenkul edinmelerini önlemektedir. Sadece, kilise gibi daha küçük ölçekli dini kurumlar ve eğitim, hayır ve sağlık kurumları vakıf statüsüne (ya da, aşağıda açıklandığı gibi, bazı durumlarda dernek statüsüne²⁷) sahiptir ve bu sayede mülk sahibi olabilmektedir. Osmanlı döneminde kurulmuş olan vakıflar “cemaat vakıfları” olarak tanınırken, daha yeni cemaatler, örneğin Protestanlar ancak dernek şeklinde örgütlenebilmektedir, çünkü Medeni Kanun’a göre artık yeni cemaat vakıfları kurmak mümkün değildir.²⁸ Bu raporun kapsamı cemaat vakıflarıyla sınırlı tutulduğu için, diğer Gayrimüslim din kurumlarının tüzel kişiliğe sahip olmamaları sorunu ve (cemaat vakıflarından farklı olarak) Gayrimüslim derneklerinin sorunları ele alınmayacaktır.²⁹

Lozan Antlaşması, Gayrimüslim azınlıklara kendi kurumlarını yönetme hakkı tanımaktadır. Ancak, Türkiye devleti uygulamada bu hakkı çeşitli yollarla ihlal etmektedir. Cumhuriyete geçişle birlikte, tüm dinlere ait vakıflar 1935

24 Yunanistan’daki Müslüman azınlığa ait vakıfların bir listesi için bkz. Ek D.

25 Haziran 2010 tarihli *Kallikratis* idari reformu uyarınca, Bölge Sekreterinin yerine Genel Vali (*Genikos Dioikitis*) getirilmiştir.

26 Müftüler, Gümülcine, İskeçe ve Dimetoka’daki müftülüklerin başkanları ve Müslüman vatandaşlar arasında aile ve miras hukuku ihtilaflarına bakan hâkimler olarak atanmaktadırlar. Yasanın müftülerin seçilmesine imkân tanımadığı gerekçesiyle, 1990’ların başında Müslüman azınlığın küçük bir bölümü Gümülcine ve İskeçe’de birer müftü seçmiştir. Seçilen müftüler güçlü bir şekilde Türkiye’nin siyasi nüfuzunu kullanmakta ve Yunan devleti tarafından tanınmamaktadır. Bu müftüler, bir Müslüman din görevlisinin yetkilerine el koymak suçuyla yargılanmış ve mahkûm olmuştur. Bu duruma AİHM’de açılan davalar yoluyla itiraz edilmiştir. AİHM, Yunanistan’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. maddesini (din özgürlüğü) ihlal ettiğine hükmetmiştir. Bkz. AİHM, *Şerif Yunanistan’a Karşı*, Başvuru No. 38178/97, 14 Aralık 2009; AİHM, *Agga Yunanistan’a Karşı*, Başvuru No. 50776/99 ve 52912/99, 17 Ekim 2002. Bu tarihten bu yana seçilmiş ve atanmış müftüler paralel şekilde görev yapmaktadır.

27 Bir kurumun bir dernek ya da bir vakıf olarak tescil edilmiş olması farklı bir yasal statüye sahip olmasına ve farklı bir muamele görmesine yol açar. Türkiye’de dernekler ve vakıflar farklı yasalara ve farklı idari birimlerin yönetimine tabidir.

28 Madde 101(4) “cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla” vakıf kurulmasını yasaklar.

29 Her iki konuda da daha kapsamlı bilgi için, bkz. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), “Opinion on the Legal Status of Religious Communities in Turkey and the Right of the Orthodox Patriarchate of Istanbul to Use the Adjective ‘Ecumenical’”, 12-13 Mart 2010.

tarihli Vakıflar Kanunu'na ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) yönetimine tabi kılınmıştır.³⁰ Bu tarihten itibaren VGM, Lozan'ı ihlal ederek, cemaat vakıflarının günlük yönetimi üzerinde katı ve sıkı bir kontrol kurmuştur.

VGM'nin Gayrimüslim cemaatlerin kendi kendilerini yönetmelerini kısıtlamasının başlıca yolu, "hayri ve fiili bir işlevi kalmadığı" düşünülen vakıfların yönetimine el koyması anlamına gelen "mazbut vakıf" uygulamasıdır.³¹ VGM, bu uygulamayla, özellikle, 1960'lardan bu yana Türkiye'de Gayrimüslim nüfusun hızla azalması nedeniyle zamanla cemaatlerini kaybeden vakıfları hedeflemiştir. Gayrimüslimlerin (zorla ya da başka şekilde) göç etmeleri, okullarının, hastanelerinin ve ibadethanelerinin çok büyük bir bölümünün işlevsiz hale gelmesine yol açmıştır. Devlet, Gayrimüslim cemaatlerin gayrimenkullerini ihtiyaçları ve tercihleri çerçevesinde başka yollarla kullanmalarına izin vermek yerine, bu kurumları işletmekten sorumlu vakıfların kontrolünü ele geçirmiştir. 1970'lerden bu yana VGM, 16 Rum Ortodoks ve 24 Yahudi vakfının yönetimine el koymuş ve bu vakıflara ait yüzlerce mülke el koymuştur.³²

Vakıfların yönetim kurulu seçimleri, devletin el koyma politikaları üzerinde kritik bir rol oynamıştır. VGM, vakıfların düzenli olarak yönetim kurulu seçimi yapamamasını, bu vakıfların artık "kullanılmadıkları" gerekçesiyle yönetimlerine ve mülklerine el koymak için kullanmıştır. Oysa, bu seçimlerin yapılamaması çoğu zaman devlet politikalarının bir sonucuuydu. Vakıflar Kanunu'nun uygulanması hakkındaki genelge uyarınca, vakıf yönetim kuruluna seçilecek adayların vakfın bulunduğu çevrede ikamet etmeleri şartı vardır ve bu şart Gayrimüslim sakinlerin sayıca çok az kaldığı ya da hiç kalmadığı yerlerde bulunan vakıflar için seçim yapılmasını pratikte imkânsız kılmaktadır. Geçmişte belli vakıflara seçim çevrelerini şehrin tamamı olarak belirleme hakkı tanınması gibi geçici çözümler geliştirilmiş olmasına rağmen, yasalar seçim çevrelerinin genişletilmesi için VGM'nin ön onayını gerektirmektedir. Seçim sisteminin plansız, keyfi ve kestirilemez nitelikte olması, Gayrimüslim cemaatler tarafından Lozan Antlaşması'nca kendilerine tanınan özerkliğin ciddi bir ihlali olarak görülüp eleştirilmiştir. Son yıllarda VGM, Gayrimüslim vakıflarının seçim çevrelerinin İstanbul'da yönetim kurulu seçimleri için ilin tamamından aday gösterebilmelerine ve Gayrimüslim seçmenlerin ikamet yerlerinden bağımsız olarak ülkenin her yerindeki vakıfların seçimlerinde oy kullanabilmelerine izin verecek şekilde genişletilmesini onaylamıştır. Yeterli sayıda adayın seçilmesini kolaylaştıran ve vakıfların yönetim kurullarını oluşturabilmelerini sağlayan bu durum, Rum Ortodoks cemaatinin vakıflarını başka yasal sorunlardan kurtaran çok önemli bir gelişmedir.

B. VAKIFLARIN MÜLKİYET SORUNLARI

Gerek Lozan Antlaşması, gerekse Yunanistan ve Türkiye'nin ulusal yasaları uyarınca, mülk sahibi olmak ve kazanç elde etmek amacıyla mülkleri elden çıkarmak azınlık vakıflarının temel bir hakkıdır. Vakıf kilise, cami, sinagog, okul ya da, nadiren, bir su kaynağı ya da yetimhane gibi bir "ana" vakıf yapısından oluşur ve bu yapı onu işleten (tüzel kişilik olarak) vakfa adını verir. Vakıflar, cemaat üyelerinin alımları ya da bağışları yoluyla mülk edinirler. Uygulamada, Yunanistan ve Türkiye'deki vakıflar, hem (vakıf yönetim kurullarının kötü yönetimi ve aşırı düzeydeki satışları gibi) dahili, hem de (hükümetin aşırı düzeydeki el koyma, "kamulaştırma" ya da istimlak işlemleri, devletin yeni mülk edinmeleri tanımaması, hukukun üstünlüğüne uyulmaması, yargı adaletsizlikleri gibi) harici faktörler yüzünden, mülk edinme ve bunlardan yararlanma haklarını ellerinden alan kısıtlamalarla karşılaşmaktadır.

1. YUNANİSTAN

Yasa uyarınca vakıf mülkü, "vakfın kendisi ve vakfın işleyişi için bağışlanan ve kurumların amaçlarıyla ya da kurumun kendisiyle bağlantılı olan diğer tüm taşınmaz ya da fiziki mallar"³³ şeklinde tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde Müslüman cemaatlerin mülkleri üzerindeki kontrollerinin zayıflamasının sonucu olan hukuki belirsizlikler ve idari uygulamalar, vakıfların mülk edinmesini ve mülklerini korumasını önlemiştir. Özellikle Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği ilk yıllarda, Müslüman cemaate ve özel kişilere ait mülklerin çoğunun Batı Trakya'daki Rum mültecilerin kullanımına tahsis edildiği dönemde bu durum yaşanmıştır. Bu mülkler meşru sahiplerine iade edilirken belli bir yüzdeleri istimlak edilmiştir. En önemli ve sembolik önemi haiz kayıplar, Dimetoka Camii ve Gümölcine'deki Gazi Evrenos İmareti'dir. İstimlakler, özellikle 1930'larda, Gümölcine ve İskeçe'nin kentsel planlaması sırasında vakıf varlıklarının sayısının azalmasına yol açmıştır. Bulgar işgali (1941-1944) ve askeri cunta (1967-1974) döneminde, kent merkezlerindeki Müslüman cemaat hedef alınarak, camiler, hamamlar, tekkeler ve diğer vakıf varlıkları istimlak ve imha edilmiştir. Vakıfların yönetiminde hesap verebilirlik unsurunun olmaması, Müslüman cemaatinin yönetim kurullarının ve müftününün aşırı düzeyde vakıf mülkü satışı yapmalarını kolaylaştırmıştır (özellikle 1958-1963 döneminde İskeçe'de).

30 Vakıflar Kanunu, No. 2762, 05.06.1935, Resmi Gazete No. 3027, 13.06.1935.

31 Devletin bu uygulamalarının ayrıntılı bir şekilde açıklanması bu raporun kapsamı dışındadır. Bu konularda daha kapsamlı bilgi için, bkz. Dilek Kurban ve Kezban Hatemi, 2009.

32 Rum Ortodoks ve Yahudi cemaatlerinin mazbut vakıflarının bir listesi için bkz. Ek C.

33 Madde 3, Kanun No. 3647, 27.02.2008, Resmi Gazete No. A 37, 2008.

1980’de mevzuatta yapılan reform bağlamında, bir dizi kararname ve işlem yoluyla vakıf yöneticileri vakıflarının varlıklarını devlete beyan etmeye ve tescil ettirmeye zorlanmıştır. Bu işlem için son tarih birkaç kez uzatılmakla birlikte, yasa hiçbir zaman işletilmemiştir. Son dönemde, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2/2007 ile, Genel Sekretere vakıf yönetim kurullarına gayrimenkul varlıklarını iki yıl içinde tescil ettirme çağrısında bulunma yetkisi verilmiş, ancak bu kararname de uygulamaya konmamıştır.

2009’da Batı Trakya’daki kentsel merkezlerde tapu sicil kaydı sürecinin ilk aşamasının tamamlanmasıyla birlikte, nihayet azınlık vakıfları, mülk sahibi tüzel kişilikler olarak görünürlük kazanmıştır. Gümölcine’de, 35 vakıf 150’yi aşkın varlığını kaydettirmiştir. İskeçe’de, vakıflar yaklaşık 90 adet taşınmaz varlığa sahip tek bir tüzel kişilik olarak birleştirilmiştir. Ancak, İskeçe şehrindeki hiçbir caminin tapusu bulunmamaktadır. Dedeağaç ve Dimetoka’da ise vakıflara ait az sayıda varlık bulunmaktadır. Sayısı henüz bilinmeyen bir kısım vakıf mülkü de, Batı Trakya’nın çeşitli yerlerindeki köylere dağılmış durumdadır. Gayrimenkuller için sicil kaydının yaptırılması, özellikle özel veya vakıf mülkleri için tapu belgelerinin bulunmadığı dağlık kesimlerde kolay bir iş değildir.

Bağış ya da satın alma yoluyla yeni mülk edinmek için, Medeni Kanun’da belirtilen temel şartların yerine getirilmesi, yani bir noter önünde yasal bir sözleşmenin yapılması ve bunun tapu sicil müdürlüğüne kaydedilmesi gerekmektedir. Şu ana kadar, vakıf yönetim kurulları tarafından gayrimenkullerin edinilmesi ya da kullanılması konusunda ciddi bir sorun bildirilmemiştir. Hassas bir konu olan vakıf mülklerinin vergilendirilmesi, ancak yakın bir zamanda düzenlenmiştir. 2007 tarihli ve 3554 Sayılı Yasa’nın 7. maddesi uyarınca, vakıf mülkleri vergiden ve diğer tüm yasal yüklerden muaf tutulmaktadır.³⁴

2. TÜRKİYE

Son yarım yüzyılda Gayrimüslim okul, sosyal, hastane ve kilise vakıflarına ait olan binlerce taşınmaz varlığa devlet tarafından el konmuştur. Yukarıda ele alınan, vakıfların yönetimine el konması sorununa ek olarak, bu devlet politikasının diğer bir aracı da “1936 Beyannameleri”nin suiistimal edilmesidir. Yeni kurulan Cumhuriyet, 1935’te Vakıflar Kanunu’nun kabul edilmesinin ardından, Müslüman/Gayrimüslim ayrımı yapmaksızın tüm vakıflardan sahip oldukları gayrimenkulleri beyan etmelerini istemiştir. Vakıflar bu talebi yerine getirmiş ve devlete o tarihte sahip oldukları gayrimenkullerin listesini sunmuştur.³⁵ VGM, onlarca yıl sonra, Gayrimüslim vakıfların 1936’da beyan ettikleri gayrimenkul listelerini “vakıf senedi” olarak yorumladığını açıklamıştır. Bu yorum, vakıfların bu tarihten sonra edindikleri mülkleri korumaları açısından çok ciddi sonuçlar doğurmuştur. VGM, hiçbir hukuki dayanağı olmaksızın, cemaat vakıflarının 1936 Beyannamelerinde, yani “vakıf senetlerinde” listelenmiş olmayan hiçbir mülke satın alma, satış ya da bağış yoluyla sahip olma hakkı bulunmadığına hükmetmiştir.

Mülk beyannamesinden ibaret olan belgeleri vakıf senedi olarak görmeye yönelik bu çarpık yorumlama, VGM’nin Gayrimüslim vakıflarının 1936’dan sonra elde ettikleri tüm mülklere el koymasının yolunu açmıştır. Bu politikanın 1960’larda, yani Yunanistan ile Türkiye’nin Kıbrıs nedeniyle çatışma halinde olduğu bir dönemde ortaya çıkması tesadüf değildir. 1971’de, Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, Türkiye yasalarında “Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir” şeklinde bir gerekçe sunarak bu hukuk dışı bürokratik uygulamayı oybirliğiyle onamıştır.³⁶ Karar, 1974’te, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından aynı mantıkla ve neredeyse aynı ifadelerle onanmıştır.³⁷ Türk kökenli olmayan vatandaşların mülk edinmelerini yasaklayan bir kararda farklı etnik kökenden vatandaşlar için “Türk olmayan” teriminin kullanılması şüphesiz bir dil sürçmesi değildir ve bu, ülkenin Gayrimüslim azınlıklarını vatandaş olarak değil, yabancılarla aynı (yani daha düşük bir) yasal statüde gören zihniyeti yansıtmaktadır. Nitekim, 1975’te Yargıtay 1. Hukuk Dairesi daha da ileri giderek “yabancıların Türkiye’de mülk edinmeleri yasaklanmıştır,” diyerek 1971 ve 1974 tarihli kararların yol açmış olabileceği tüm belirsizlikleri ortadan kaldırmıştır.³⁸ Bu mahkeme kararları, Gayrimüslim cemaatlerin Lozan Antlaşması, Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) çerçevesindeki mülk edinme, örgütlenme, din ve özyönetim haklarını açıkça ihlal ederek, cemaat vakıflarına ait gayrimenkullere toplu olarak el konmasına ve devlete, bazı durumlarda da üçüncü şahıslara nakledilmelerine yol açmıştır.

34 Kanun No. 3554, 12.4.2007, Resmi Gazete No: A 80, 16.04.2007.

35 Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastane Vakfı’nın taşınmaz listesine “gelecekte ilave mülkler edinebilir” şeklinde bir yasal bildirim eklemiş olması dikkat çekicidir. Ne var ki, bu bildirim sonraki yıllarda Vakfın mülklerine devlet tarafından el konulmasını önleyememiştir. Yazarlar, bu noktaya dikkat çektikleri için Etyen Mahçupyan ve Luiz Bakar’a teşekkür eder.

36 Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 4449 E., 4399 K., 06.07.1991.

37 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1971/2-820 E., 1974/505 K., 08.05.1974.

38 Türkiye’de bu ve başka yüksek mahkeme kararlarında Gayrimüslimlere yapılan ayrımcı muameleler için bkz. Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, TESEV, 2004, s. 83-87.

VI. Yunanistan ve Türkiye’de Vakıflara İlişkin Yasaların Evrim Süreci

Farklı siyasi süreçlerle de olsa, bir süre önce Lozan Antlaşması’nın uygulama kanunları hem Yunanistan’da, hem de Türkiye’de yenilenmiştir. Yunanistan’da, hükümet ile azınlık liderleri arasındaki örtük fiili iktidar dengesi, çoğu zaman yasal çerçevenin koyduğu sınırlara uymamaktadır. Türkiye’de ise, Gayrimüslim vakıflara Lozan uyarınca çok uzun süreden beri tanınması gereken hakların tanınması konusunda biraz ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte, yeni yasaların hem içeriği hem de uygulanması konusunda ciddi sorunlar yaşanmaya devam etmekte ve birçok konuda reformlar anlamsız kalmaktadır.

A. YUNANİSTAN

Aralık 2007’de, Yunanistan Parlamentosu’nda vakıflara ilişkin yeni bir yasa müzakere edilmiş ve Şubat 2008’de 3647 Sayılı Yasa kabul edilmiştir.³⁹ Müzakerelerde, İslam hukukunun cemaat vakıfları için geçerliliğinin belirsizliği gibi temel sorunlar ele alınmadığı gibi, tasarı üzerinde önemli değişikliklere de gidilmemiştir. Ayrıca, hükümet Parlamento’ya vakıf varlıklarının ayrıntılı bir listesini de sunmamıştır.

Yönetim kurulu üyelerinin seçilmesi ve gayrimenkullerin sicil kaydının yapılması açısından yasada vakıf şu şekilde tanımlanmaktadır:

Kutsal İslam Hukukuna göre vakıf, taşınmaz veya maddi mallardan ya da kâr amacı gütmeyen, hayır ya da genel olarak dini amaçlı bir gelirden ya da mevcut olan ya da kâr amacı dışında bir amaçla kurulan yardım, hayır ya da genel olarak dini amaçlı bir kuruluş veya bir hayırsever, dini, veya hayır kuruluşu yararına elde edilmiş bir gelirden ibaret olan bağıştır.⁴⁰

3647 Sayılı Yasa’da, vakıf varlıklarının, öncelikle merkezi olarak yönetildikleri Gümölcine, İskeçe ve Dimetoka kentlerinde fiilen üç gruba ayrılmış olduğu kabul edilmektedir. İkinci olarak, köylerde dağınık durumdaki vakıf varlıkları yerel bazda yönetilmeye devam edilecektir. Üçüncü olarak da, okul vakıfları (Osmanlı maarif vakfından türeyen bir kavramdır) kentin yönetim kurullarına tabi olmamaları için ayrı bir grup olarak sınıflandırılmıştır. İlk kez, mütekalibiyet maddesine yapılan atıf yasadaki çıkarılmıştır ve vakıflar açıkça özel hukuk kapsamına giren tüzel kişilikler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, artık var olmayan cemaatlerin vakıfları, yok olmamaları için en yakın yönetim kurulunun yönetimine tabi kılınmıştır. Son olarak, eski bir İtalyan kararnamesi yürürlükte tutularak,⁴¹ Rodos ve İstanköy’deki vakıflar bir kez daha yasanın kapsamı dışında bırakılmakta ve bu vakıfların yönetim kurulu üyelerini seçmelerine izin verilmemektedir. Yasada özel olarak belirtilen münhasır ve sınırlı amaçlar için vakıf gelirinin harcanmasına izin verilmektedir.

Yasada bir hukuk kaynağı olarak İslam hukukuna doğrudan atıfta bulunulmakla birlikte, uygulanabilirlik sorununa netlik kazandırılmamıştır. Gelecekte kurulacak tüm Müslüman vakıflarının kuruluş ve idari işler açısından Medeni Kanun’un vakıflara (*idrymata*) ilişkin hükümlerine, yönetimleri açısından Müslüman vakıflara (*vakoufia*) ilişkin yasaya tabi olacağı öngörülmektedir.

Yasada, yönetim kurulu seçimlerinin, merkezi hükümetin bölgedeki temsilcisi ile yerel müftü ve imamların sıkı gözetimi altında yapılması öngörülmekte, ama bu kişilerin görevleri açıkça tanımlanmamaktadır. Bölge sekreterinin “istisnai olarak” özel bir komiteye bağlı bir vakıflar grubu oluşturma ve seçim düzenleme yetkisi mevcuttur. Seçimlerin yapılmaması durumunda, bu hükümet temsilcisi kendi tercihinin bağlı olarak yönetim kurulu üyeleri atayabilir. Bu kesin yetkinin, Lozan Antlaşması’nın vakıf yönetim kurullarına özerklik tanıyan 40. maddesine uygunluğu son derece tartışmalıdır. Müftünün (seçilme yöntemine ilişkin tartışmalardan dolayı) Batı Trakya’da meşruyetinin tartışmalı oluşundan ve vakıf varlıkları üzerindeki gözetim yetkilerinin hukuki kapsamından ötürü, müftünün kurullar üzerindeki gözetim yetkisi de başka bir sorun yaratmaktadır.

39 Kanun No. 3647.

40 Madde 2.

41 Kararname No. 12, 1925. 09.05.1947 tarihli Kraliyet Kararnamesi’nin 7. maddesiyle yürürlükte tutulmuştur, *Resmi Gazete* no. 97 A 1947.

3647 Sayılı Yasa'nın, yönetim kurullarının seçimine ilişkin hükmü uygulamaya sokulmamıştır. Batı Trakya'nın her kentinde bir tane olmak üzere, eski (atanmış) yönetim kurulları işler durumda tutulmuştur. AKPM, bu duruma dikkat çekerek, Yunanistan'a 3647 Sayılı Yasa'yı uygulaması çağrısında bulunmuş ve "bu yasanın hükümleri vakıfların yasal statüleriyle bağlantılı olan –onlarca yıldır çözüm bekleyen– sorunları önemli ölçüde düzenleyebilmelidir," ifadesini kullanmıştır.⁴²

Yasa, Müslüman azınlığın karar alma sürecinin dışında bırakılmasına yönelik siyasi değerlendirmelere uygun olarak şekillendirilmiştir. Azınlık liderleri, atanmış müftü ile Yunanistan otoritelerinin sahip oldukları gözetim yetkilerini dengeleyecek yeterli bir özerklik düzeyi sağlamadığı için yasa'yı kınamış ve "yasa'yı reddettiklerini", dolayısıyla "uygulamayacaklarını" açıklamışlardır.⁴³

Diğer yandan, azınlık cemaatlerinin özyönetime yönelik meşru talepleri, iyi yönetişime, şeffaflığa ve katılımcı yönetime dayanan bir dahili hesap verebilirlik söylemiyle tamamlanmamaktadır. Şu an için, ne hükümet ne de azınlığın siyasi liderleri bu tür konuları ele almaya hazır durumdadır. Azınlık liderleri, hükümetin azınlığın işlerine aşırı derecede karışmasını kınadıkları için, şu ana kadar hiçbir seçim yapılmamıştır ve yönetim kurulları hâlâ seçimle değil atamayla gelen üyelerden oluşmaktadır. Gerek dahili gerekse harici mali denetime tabi olan vakıf yöneticileri, yönetimin hesap verebilirliği ve şeffaflığı ilkelerine zerre kadar saygı duymamaktadırlar. Örneğin, Gümölcine yönetim kurulu yıllık bütçesini ve hesaplarını ancak 2007'de yayımlamaya başlamıştır.

B. TÜRKİYE

AB'nin, azınlıkların korunmasını katılım şartı olarak ortaya koyması ve Rum Ortodoks ve Ermeni vakıfların AİHM'de açtıkları davalar, son yıllarda Türkiye hükümetini cemaat vakıflarının mülkiyet ve özyönetim sorunlarını ele almak zorunda bırakmıştır. Vakıflar Kanunu'nda Ağustos 2002 (4771 Sayılı Kanun), Ocak 2003 (4778 Sayılı Kanun) ve Temmuz 2003'te (4928 Sayılı Kanun) değişiklikler yapılmış, vakıflara ilk kez mülk satın alma, satma ya da başka bir şekilde kullanma hakları tanınmıştır.⁴⁴ VGM'nin, 4778 Sayılı Kanun'un uygulanması hakkındaki genelgesinde, resmi olarak "cemaat vakfı" kabul edilen, dolayısıyla kanundan yararlanma hakkı bulunan 160 Gayrimüslim vakfı listelenmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte, genelgede bu 160 vakfa ait mülkler listelenmediği gibi, bazı Gayrimüslim vakıflar da listenin dışında bırakılmış, ve böylece bu vakıfların yeni kanunlarda tanınan – ve Lozan Antlaşması uyarınca zaten tanınması gereken– haklardan yararlanmaları önlenmiştir. Bu sorunlar, genelgenin yayımlanmasından sonra açılan iki ayrı davaya konu olmuştur. Bu davalar, 1) VGM'nin, genelgedeki listede yer almayan bir Ermeni vakfının yeni kanunlardan yararlanmasını önlemesi,⁴⁶ ve 2) listede yer alan bir Keldani vakfının başvurusunun⁴⁷ tüzel kişiliğe sahip olmadığı gerekçesiyle reddedilmesi üzerine açılmıştır. Keldani vakfı örneği, devlet politikasındaki çelişkileri tüm açıklığıyla ortaya çıkarmıştır: Bir devlet kurumu, bir vakfı resmen tanınan vakıflar listesine dahil ederek tanımış, daha sonra aynı kurum, bu vakfın yeni kanun uyarınca mülklerini tescil ettirmek için yaptığı başvuruyu tüzel kişiliğinin olmaması gerekçesiyle reddetmiştir.

1. 5737 SAYILI KANUN: MÜLKİYET VE YÖNETİM SORUNLARINDA KISMİ İLERLEME

2002-2003 tarihli yasa değişikliklerinde atılan yetersiz ama önemli adımlara karşın, cemaat vakıflarıyla ilgili temel sorun, yani el konulan mülklerin iade edilmesi ya da adil bir tazminatın ödenmesi sorunu hâlâ çözüme kavuşturulmamıştır.⁴⁸ Kısmen bu boşluğu doldurmak için, Şubat 2008'de, yani Yunanistan'ın vakıflara ilişkin yeni yasa'yı kabul ettiği tarihte, 5737 Sayılı Kanun kabul edilmiştir.⁴⁹ Bu kanun, vakıflara ilişkin tüm eski kanunların yerine geçmiştir (4771, 4778 ve 4928 Sayılı Kanunlar). Kanun'un hazırlanması sırasında, Müslüman azınlığa danışılmadan hazırlanan Yunanistan'daki yasada olduğu gibi, Gayrimüslim azınlıklara danışılmamış, talepleri göz önünde bulundurulmamıştır. Aşağıda ele alındığı gibi, Kanun önemli bir ilerleme sağlamakla birlikte, beklentilerin gerisinde kalmakta ve Gayrimüslim vakıfların temel sorunlarına çözüm getirememektedir.⁵⁰

42 AKPM, Karar 1704, para. 18.4.

43 Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Danışma Kurulu, basın açıklaması, 19 Şubat 2008.

44 Bu değişiklikler, Vakıflar Kanunu'nun da dahil olduğu çeşitli kanunlar için değişiklikler içeren 'reform paketleri' yoluyla yapıldı. Bu paketler şunlardır: 4771 Sayılı Kanun, 03.08.2002, Resmi Gazete No. 24841, 09.08.2002; 4778 Sayılı Kanun, 02.01.2003, Resmi Gazete No. 24990, 11.01.2003; 4928 Sayılı Kanun, 15.07.2003, Resmi Gazete No. 25173, 19.07.2003. Bu kanunlar hakkında daha kapsamlı bilgi için bkz. Kurban ve Hatemi, 2009.

45 Cemaat vakıfları oldukları resmen kabul edilen 160 vakfın listesi için bkz. Ek B.

46 Danıştay, 15 Kasım 2005 tarihli kararında, yine TSK'nın sakınca bulunmadığına dair bir yazısına dayanarak Ermeni okul vakfı lehine karar vermiştir. VGM'nin temyiz başvurusu henüz sonuçlanmamıştır. Daha fazla ayrıntı için bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s.25.

47 Keldani Katolik Kilisesi Vakfı'nın açtığı dava hakkında daha kapsamlı bilgi için, bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s. 25-26.

48 Hukuki açıdan, cemaat vakıfları üçüncü şahıslara aktarılan mülkleri için Vakıfbank'tan tazminat isteyebileceği savunulabilir. Bir devlet bankası olan Vakıfbank, VGM'nin yıllar içerisinde el koyduğu mülklerin satışından ve mazbut vakıflara ait gayrimenkullerin kiralardan elde ettiği fonları sermayeye çevirmiştir. Vakıfbank'tan tazminat istenmesini savunan bir metin için bkz. Tsitselikis, Konstantinos, *The Foundations of the Greek-Orthodox Communities in the European Road of Turkey* (Τα Βακούφια των Ελληνορθόδοξων κοινοτήτων στον ευρωπαϊκό δρόμο της Τουρκίας), Vivliorama Yayınları, 2010. (yayımlanacak).

49 5737 Sayılı Kanun, 20.02.2008, Resmi Gazete No. 26800, 27.02.2008.

50 Gayrimüslimlerin kanunun içeriğine ilişkin eleştirileri için bkz. Kurban ve Hatemi, 2009.

El konulan mülklerin vakıflara iade edilmesi konusu, ilk kez 5737 Sayılı Kanun'da ele alınmıştır. Kanun'un geçici 7. maddesinde, sadece 1936'da vakıflar tarafından beyan edilen ama daha sonra devlet tarafından el konulan ve hâlâ devletin elinde bulunan taşınmaz mülklerin iadesi öngörülmektedir. Bunun, vakıf mülklerine el koymaya yönelik hukuk dışı ve sistemli bir politikaya son verme ve bu politikanın mağdurlarına tazminat sağlama yolunda önemli bir adım olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, Kanun'un kapsamının sınırlı tutulması onu haksız, ayrımcı ve eksik bir kanun haline getirmektedir: Kanun sadece 1936 Beyannamelerinde listelenen mülkler için geçerlidir ve 1936'dan sonra edinilen ve el konan vakıf mülklerinin iade edilmesini de, el konuktan sonra üçüncü şahıslara satılan mülkler için adil bir tazminat ödenmesini de öngörmemektedir. Kanun'da, cemaatin bir üyesi (*nam-ı müstear*) ya da Hazreti Meryem veya bir aziz (*nam-ı mevhum*) adına kaydedilen, ama sonra mahkeme kararlarıyla cemaat vakıflarından alınan taşınmazların iade edilmesi de öngörülmemektedir.⁵¹ Bu kısıtlamalar, yasama çalışmasının gerçek amacını şüpheli hale getirmektedir. Amaç, geçmişteki bir adaletsizliği gidermekse, söz konusu politikadan zarar gören herkese tazminat ödenmeliydi. Ne var ki, asıl amaç günü kurtarmak ve AB'den ve AİHM'den gelen baskıyı hafifletmek gibi görünmektedir.

Kanun'da vakıflara, el konan mülklerinin iadesi talebiyle başvuruda bulunmaları için 18 ay süre tanınmış, 27 Ağustos 2009 başvuru açısından son tarih olarak belirlenmiştir. Gayrimüslim vakıflarının avukatları, hukuk dışı olarak el konan mülklerin iadesini talep etmek için zaman sınırının konmasının mülkiyet hakkına aykırı olduğunu vurgulamakta, mülkiyeti ispatlayan belgelere ulaşmanın güçlüğüne dikkat çekerek, vakıfların başvurularını kolaylaştıracak yeni belgeleri ne zaman çıkarabilirlerse o zaman başvurabilmeleri gerektiğini öne sürmektedirler.⁵²

5737 Sayılı Kanun, VGM'nin vakıflara el koyma uygulamasını sona erdirmemektedir. Aksine, bu hukuk dışı bürokratik uygulamaya ilk kez yasal bir zemin sağlayarak onu meşrulaştırmaktadır. Yeni kanunun 7. maddesinin 2. paragrafı şöyledir: "Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıflarla, bu Kanuna göre mazbut vakıflar arasına alınan vakıflara bir daha yönetici seçimi ve ataması yapılamaz."

Olumlu bir gelişme olarak, 5737 Sayılı Kanun, ilk kez Gayrimüslim azınlıkların VGM'nin Genel Meclisi'nde temsil edilmelerine izin vermektedir. Ancak, tüm Gayrimüslim cemaatlerinin sadece bir ortak temsilci göndermelerine izin verilmektedir. 5737 Sayılı Kanun'un taslak metninin açıklanmasının ardından, Gayrimüslim cemaatler sadece bir temsilciyle temsil edilmeleri zorunluluğunun demokratik ve adaletli olmadığını belirtmişlerse de, hükümet bu hükmü değiştirmeyi kabul etmemiştir. Sonuçta Gayrimüslim cemaatler, cemaat vakıflarının VGM Genel Meclisi'ndeki ilk temsilcisi olarak, Rum Ortodoks cemaatine mensup Lakis Vingas'ı seçmişlerdir.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin etkilerinden biri, Türkiye devletinin vakıf yönetim kurulu seçimlerine ilişkin tavrının tedricen yumuşaması olmuşsa, bir diğeri de Gayrimüslim cemaatlerin içinde demokratik tartışma için siyasi bir alanın açılması olmuştur. Ermeni ve –daha ender olmakla birlikte– Rum Ortodoks cemaatlerine mensup sivil toplum kuruluşları, gazeteler, gençlik örgütleri ve kanaat önderleri, Türkiye'deki genel demokratikleşme sürecinden cesaret alarak cemaat içi hesap verebilirlik, şeffaflık ve demokrasi taleplerini kendi cemaatlerinin liderlerine karşı çok daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır. Gayrimüslimler bir yandan vakıflara karşı ayrımcı ve haksız politikalarından dolayı devleti açıkça eleştirirken, diğer yandan da kendi cemaatlerinin içinde vakıfların ve mülklerinin kötü yönetiminden sorumlu tuttıkları ve mahkemelerde devletin mülkiyet politikalarına etkin bir şekilde karşı çıkacak irade, vizyon ve kapasiteden yoksun olmakla suçladıkları 'eski düzen' konusundaki rahatsızlıklarını da dile getirmişlerdir. Ermeni Patrikhanesi'nin, mevcut patriğin zihinsel rahatsızlığına rağmen yeni patrik seçimi düzenlenmesine yanaşmaması ve iki önemli Rum Ortodoks vakfının (Balıklı Rum Hastanesi Vakfı ve Langa Aya Todori Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı) yönetim kurullarının devlet nihayet izin verdiği halde yönetim kurulu seçimi düzenlemeyi reddetmeleri, reform yanlıları tarafından siyasi değişime ve demokratik yönetime direnç göstergeleri olarak algılanmıştır.

2. VGM GENELGESİ: BÜROKRASİ MÜLKLERİN İADESİNE DİRENİYOR

Bürokrasinin, kanunla getirilen sınırlı iyileştirmeleri bile uygulama noktasındaki direnci, bu büyük sorunları daha da ciddi hale getirmiştir. En önemli sorun, kanunun yürürlüğe girmesinin üzerinden iki yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen VGM'nin henüz kanunun uygulanmasına yol gösterecek bir yönetmelik yayımlamamış olmasıdır. Bununla birlikte, VGM sadece kanunun geçici 7. maddesine özel olarak, başvuru sahiplerine el konan mülklerinin iadesini talep edebilmeleri için çok ağır bir ispat yükümlülüğü getirmektedir.⁵³ 13 Mayıs 2008 tarihli genelge,

51 Geçici 7. maddenin kapsamı dışında tutulan mülk türlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s. 29-30.

52 Sebu Aslangil, mülakat, İstanbul, 31 Mayıs 2010.

53 T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, B.02.1.VGM.0.12.00.00.303/99-8666726 sayılı ve "5737 Sayılı Vakıflar Kanunu'nun geçici 7. maddesinin uygulanması hakkında" Genelge 2008/6, 13 Mayıs 2008.

vakıfların, başka belgelerin yanı sıra, 1936'da teslim ettikleri beyannameleri, taşınmazın hâlâ vakfın tasarrufunda bulunduğunu gösterir resmi bir belgeyi (örneğin, elektrik/su/doğalgaz faturası, kira kontratı ya da emlak vergi beyannamesi) ve ilgili taşınmazın tapu sicil kayıtlarını ibraz etmelerini şart koşmaktadır. Bunlar, vakıflar açısından, ibraz edilmesi çok zor, hatta belki de imkânsız olan belgelerdir.⁵⁴ Ayrıca, vakıflardan, ellerinden alınan mülklerin elektrik/su/doğalgaz faturalarının talep edilmesi, denetimsiz ve keyfi bir bürokratik gücün ne kadar akıl dışı ve saçma bir hale gelebileceğinin göstergesidir.

Bu genelge, başvuru sahiplerinin yasada şart koşulmayan belgeleri ibraz etmelerini şart koşarak Meclis'in cemaat vakıflarına tanıdığı hakları kısıtlamakta ve vakıfları bürokrasinin keyfi takdirine tabi kılmaktadır. Genelgede, hak ihlaline uğradığını iddia eden tarafın sadece ilk görüşte kuvvetli karine, yani iddiasını desteklemek için yeterli kanıt sunmakla yükümlü olduğu ve bundan sonra ispat yükümlülüğünün ihlalle suçlanan tarafa geçeceği yolundaki temel hukuk ilkesi göz ardı edilmektedir. Vakıfların sahip olmadıkları ve edinemeyecekleri belgeler sunmalarını şart koşmak, el konan mülklerin gerçek sahiplerine iadesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. VGM'nin, vakıfların 1950'lerde ve 1960'larda yürütülen işlemlerin belgelerini ya da 1936'da yapılmış beyannameleri sunmalarını şart koşmasında iyi niyet bulmak çok güçtür. Hepsinden önemlisi, 1936 beyannameleri, tapu kayıtları ve mahkeme kararları resmi belgelerdir ve devletin resmi kayıtlarında mevcuttur (ya da olmalıdır). Kayıp bir belge varsa, devletin bu belgeyi bir vakfa kıyasla çok daha kolay bulacağı açıktır. Gayrimüslim vakıflarının avukatları, müvekkillerinin 1936'da yaptıkları beyannamelere ulaşamayacaklarına dikkat çekmişlerdir.

Ermeni vakıflarının avukatları Mayıs 2008 genelgesinin iptal edilmesi için bir dava açmışlardır. Dava halen idare mahkemelerince görülmeyi beklemektedir.

3. KANUNUN VE GENELGENİN UYGULANMASI: STATÜKO KORUNUYOR

Şubat 2010'un sonu itibarıyla, 5737 Sayılı Kanun uyarınca 1400'ü aşkın taşınmazın iadesi için dilekçe verilmiştir. Bunlardan 774'ü Rum Ortodoks cemaatine, 452'si Ermeni cemaatine aittir.⁵⁵ Antakya, Diyarbakır, Mardin ve İstanbul illerinden cemaat vakıfları taşınmazlarının iadesi için başvuruda bulunmuştur. Bu vakıfların çoğu dilekçeleri için aylarca resmi bir yanıt alamamıştır. Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından 60 gün içinde dava açma haklarını kaybetmekten korkan bazı vakıflar, Kanun'un uygulanmadığı gerekçesiyle idare mahkemelerinde davalar açmıştır. Ne var ki, avukatlar mahkemelerdeki iş yükü ve Türkiye'de hukuki süreçlerin yavaş işlemesinden dolayı mahkemelerden karar çıkmasının en az iki yıl alacağını düşünmektedirler.⁵⁶

Mart 2010'da, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, 1410 taşınmaz mülkün iadesi için yapılan başvuruların sonuçlarını açıklamıştır. VGM sadece 96 mülkün gerçek sahiplerine iade edilmesini kabul etmiştir. 347 başvuru tamamen reddedilmiş, kalan 943 başvurunun sahiplerine de eksik belgelerini tamamlamaları için fazladan iki ay⁵⁷ süre verilmiştir (575 başvuru tapu dairesinde tapu kaydına rastlanmadığı, 368 başvuru mülkiyeti ispatlamak için gerekli bilgi ve belgeler ibraz edilmediği için reddedilmiştir). Onaylanan başvurular uyarınca, 68 mülk toplam 11 Rum Ortodoks vakfına, 25 mülk 8 Ermeni vakfına, 2 mülk 2 Yahudi vakfına ve 1 mülk bir Bulgar vakfına iade edilecektir. Süryani vakıflarının yaptıkları başvuruların hiçbirini ilk aşamada kabul edilmemiştir.⁵⁸

347 başvurunun reddedilmesi ve 943 başvuru için ek belge talep edilmesi son derece kaygı vericidir. Cemaat vakıflarının avukatları ellerindeki tüm bilgileri zaten teslim etmiş olduklarını ve talep edilen ek belgeleri ibraz etmelerinin neredeyse imkânsız olduğunu belirtmektedirler. Yeni kanunun amacının onlarca yıl önce el konan mülklerin iadesi olduğuna dikkat çeken avukatlar, artık mevcut olmayan belgeleri bulmanın ve sahip olmadıkları bilgileri sunmanın imkânsız olduğunu öne sürmektedirler. Tüm azınlık vakıflarının VGM Genel Meclisi'ndeki temsilcisi olan Lakis Vingas, avukatların hayal kırıklığını paylaşmaktadır. Vingas, sorunun büyük ölçüde yeni kanunun kapsamından, yani el konan tüm mülklerin iadesinin öngörülmemesinden kaynaklandığını vurgulamakta, vakıfların 1936'da zaten devlete beyan etmiş oldukları mülkler için tapu belgesi ibraz etmelerini şart koşarak kanunun uygulamasına direnen bürokratik yapıyı eleştirmektedir.⁵⁹ Kanunun uygulaması açısından kritik önem taşıyan devlet kurumları, cemaat vakıflarına kanun uyarınca geri almaya hak kazandıkları taşınmazlar için tapu belgesi vermekle görevli olan tapu daireleridir.

54 Genelgede şart koşulan belgelerin tam bir listesi için bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s. 30-31.

55 "Gözler VGM'den gelen dosyalara çevrildi", *Ağos*, 5 Mart 2010.

56 "Azınlık Vakıfları Hâlâ Beklemede", *Ağos*, 26 Şubat 2010.

57 Mayıs 2008 genelgesinde eksik belgelerin tamamlanması için bir defaya mahsus olmak üzere iki aylık bir uzatma dönemi verilmişti. 21 Nisan 2010'da VGM, bu ek süreyi 16 Temmuz 2010'a uzattı.

58 "Sonuçlar Tatmin Etmedi", *Ağos*, 19 Mart 2010.

59 *A.g.e.*

Ne var ki, tapu daireleri, “karşılarında bir Ermeni görünce” söz konusu mülklerin tapu belgesine ya da başka gerekli belgelere sahip olmadığı gerekçesiyle başvuruları işleme koymayı sürekli olarak ertelemektedir.⁶⁰ Başka bir deyişle Türkiye tapu idaresi, kanunun uygulanmasını ve bu yolla Gayrimüslimlerin kendilerine Meclis tarafından tanınan bir haktan yararlanabilmelerini, temin edilmesi mümkün olmayan belgelerin ibraz edilmesi şartına bağlamaktadır.

Bozcaada (Tenedos) ile Gökçeada’daki (İmroz) Rum Ortodoks kiliselerine ait cemaat vakıfları da yeni yasa uyarınca başvurularda bulunmuştur.⁶¹ Bozcaada’daki Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, bazıları daha önce yerel ve bölgesel mahkemelerde ve AİHM’de hukuki ihtilafa konu olan 46 taşınmazın iadesi için başvuruda bulunmuştur. Bu mülklerin 21’i daha önce Hazine adına kaydettirilmişti ve kadastro mahkemelerinde hukuki ihtilaf konusu olmuştu. Yeni kanunun benimsenmesiyle birlikte Bozcaada Kadastro Mahkemesi 20 mülkün Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı’na iadesine karar vermiştir, ama başvuru sahibinin zilyetlik hakkını ispatlayamaması gerekçesiyle bir mülkün iadesini reddetmiştir. Bürokratik mekanizmalar yoluyla geri alınmaya çalışılan diğer 25 mülk için VGM kira kontratı, bağış belgeleri ya da tapu sicil kayıtları gibi ek belgelerin iki ay içinde ibraz edilmesini talep etmiştir. İki adadaki Rum Ortodoks vakıflarının avukatı olan Dilek Razıklı, sahip oldukları ve olabilecekleri tüm belgeleri zaten ibraz etmiş olduklarını⁶² ve müvekkillerinin yeni belgeler ibraz etmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Başka bir seçeneği kalmayan Razıklı, “Bir sonuç çıkacağını sanmıyorum, ama yapabileceğim tek şey bu,” diyerek Çanakkale’deki bölge idare mahkemesine dilekçe vermiştir.⁶³

Gökçeada’daki kilise vakıfları el konan mülklerinin yeni kanun uyarınca iade edilmesi için toplam 281 başvuruda bulunmuştur. VGM bu mülkleri iki kategoriye ayırmış, kanunun kapsamı dışında olduğu değerlendirmesini yaptığı başvuruları geri çevirmiş ve diğerleri için ek belgeler talep etmiştir. Razıklı, bu mülklerin iadesi için VGM’ye başvuruda bulunmak yerine Gökçeada Kadastro Mahkemesi’nde dava açmayı planlamaktadır. 15 mülkün iadesi için, AİHM kararını ve Bozcaada Kadastro Mahkemesi’nin son dönemde lehte verdiği kararları emsal göstererek bir dava açmıştır.

Antakya, 1939’da –yani Türkiye’deki vakıfların 1936 beyannamelerini teslim etmelerinden sonra– Suriye’den ayrılıp Türkiye’ye katıldığı için, bu ildeki Samandağı Vakıflı Köyü Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı, özel bir örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla, VGM 1936’da beyan ettikleri mülklerin listelerini ibraz eden vakıflara karşı duyarlı olumlu bir tutum takınmış olsaydı bile, Vakıflı Köyü Vakfı’na ait bazı mülkler için istese de bunu yapamayacaktı. Nitekim, bu vakıf adına 17 mülkün iadesi için yapılan başvurular, söz konusu mülklerin 5737 Sayılı Kanun’un geçici 7. maddesinin kapsamına girmediği gerekçesiyle reddedilmiştir.⁶⁴ Açıkça belirtilmemiş olsa da bu cevap “bu mülklerin 1936’da beyan edilmemiş olmaları gerekçesiyle” anlamına gelmektedir, çünkü Kanun’un geçici 7. maddesi vakıfların 1936 beyannamelerinde yer alan mülklerle sınırlı tutulmuştur. Vakıflı Köyü Vakfı’nın iadesini talep ettiği kalan 10 mülkün iadesi için de VGM iki ay içinde ek belgelerin teslim edilmesini şart koşmuştur.

VGM’nin ek belgelerin ibraz edilmesi için tanıdığı ek süreler 16 Temmuz 2010’da dolmuştur. VGM’nin başvuru sahiplerine gönderdiği yazılı cevaplarda, eksik başvuruların reddedilmiş değil “yapılmamış” kabul edileceği belirtilmektedir. Bu basit bir kelime oyunu değil, başvuru sahiplerinin yargıya gitmelerini önlemeye yönelik ayrıntılı şekilde planlanmış bir politikadır. Avukatlar mahkemelerden bu cevapları inceleme esnasında ret olarak değerlendirmelerini talep etmişlerdir.⁶⁵ Böylece, VGM’nin tüm başvuruların değerlendirilmesini karara bağlaması bitmeden, kanunun uygulanmasına şimdiden idare mahkemelerinde itiraz edilmiştir.

60 Sebu Aslangil, 2010.

61 Kanun’un Bozcaada ve Gökçeada’da uygulanmasına ilişkin bilgiler, Rum Ortodoks vakıflarının bu iki adadaki hukuk müşaviri olan Dilek Razıklı’dan Eylül-Ekim 2009’da e-posta yoluyla alınan ve 8 Haziran 2010’da telefonla güncellenen bilgilere dayanmaktadır.

62 Razıklı şu ana kadar iki adada el konan mülklere ait sadece üç belge bulabilmiştir: 1810’da Bozcaada’daki manastır ve bağın kullanımı için bir keşiş ile bir üçüncü şahıs arasında imzalanan kira kontratı ve bir keşişe ait bir arsa ile bir ev için 1936’da teslim edilen emlak vergisi beyannameleri. Dilek Razıklı, telefon yoluyla alınan bilgiler, 8 Haziran 2010.

63 A.g.e.

64 VGM, Vakıflar Meclisi, Samandağı Vakıflı Köyü Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı’nın tescil talebine ilişkin 592 sayılı karar, 28 Aralık 2009.

65 A.g.e.

VII. Yunanistan ve Türkiye'deki Vakıf Sorunu için Avrupa Gözetimi

Avrupa kurumlarının siyasi ve normatif nüfuzunun Yunanistan'daki azınlık işlerini ancak dolaylı olarak etkilediği, ama Türkiye'nin daha dolaysız, güçlü ve uzun vadeli bir 'Avrupa gözetimine' tabi olduğu öne sürülebilir. Yunanistan'ın Lozan Antlaşması'nı uygulamaması, bir süre önce Yunanistan ve Türkiye'deki azınlık vakıflarının sorunlarına ilişkin bir karar alan AKPM gibi Avrupa Konseyi kurumlarının bağlayıcı olmayan gözetimi dışında uluslararası düzeyde fazla ele alınmamaktadır.⁶⁶ AİHM'nin Yunanistan'ın Trakya azınlığı konusunda uyguladığı bağlayıcı yargı denetimi ise henüz vakıf sorunu için geçerli olmamıştır.⁶⁷

Türkiye için ise, cemaat vakıflarıyla ilgili sorunlar AB ve Avrupa Konseyi'nin yargı (AİHM) ve siyaset (AKPM, Venedik Komisyonu) organlarında pek çok defa dile getirilmiştir ve Türkiye'nin yasal çerçevesinin Avrupa'nın azınlık ve insan hakları koruma standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi çalışmaları bu organlar tarafından titizlikle izlenmektedir. Bu harici baskılar Türkiye'deki ilgili yasal çerçeve üzerinde bir dizi değişiklik yapılmasıyla sonuçlanmış ve bu değişiklikler, hukuki çelişkileri tedricen gidererek, Gayrimüslim vakıflarının Lozan kapsamında kazandıkları, ama hiçbir zaman yararlanamadıkları hakların bazılarını kullanmaya başlamalarını sağlamıştır. Bununla birlikte, Gayrimüslim vakıfların Lozan Antlaşması, Türkiye Anayasası ve AİHS'ten kaynaklanan mülkiyet ve diğer haklarından tam olarak yararlanmalarını engelleyen ciddi yasal ve siyasi sorunlar sürmektedir.

A. TÜRKİYE

Türkiye yargısı, 1960'lardan itibaren, Rum Ortodoks ve Ermeni vakıflarının ulusal mahkemelerde açtıkları davalarda daima hükümet lehine karar vererek, bu vakıflara ait mülklere el konmasında suç ortaklığı yapmıştır.⁶⁸ Bu vakıflar, iç hukuk yolları tükendikten sonra, son çare olarak AİHM'e başvurmuşlardır. Strasbourg'daki Mahkeme, Ocak 2007'de ilk kararını yayımlamış ve Türkiye'nin AİHS'in 1 Sayılı Protokolü'nün 1. maddesinde korunan mülkiyet hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir. AİHM, *Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı* kararında, Türkiye'nin 1936 beyannamelerine dayalı politikalarının AİHS'le çeliştiğini belirtmiştir.⁶⁹ Mahkeme, 1935 tarihli Vakıflar Kanunu'nun vakıfların 1936'da beyan ettikleri taşınmaz mülkler dışında mülk edinmelerini engellemediğini ve bunun, doğal olarak, vakıfları Yargıtay'ın 1974 yılında yasal olarak böyle bir hakları olmadığına hükmetmesine kadar yeni mülkler edinmeye yönlendirdiğini savunmuştur. AİHM, Türkiye'nin vakfın el konmuş mülklerini iade etmesine ve yaklaşık 900 bin Euro tazminat ödemesine hükmetmiştir. Hükümet, karardan sonraki üç ay içinde belirtilen tutarı ödemiştir. Emsal oluşturan ve Türkiye'nin onlarca yıldır sürdürdüğü, Gayrimüslim mülklerine el koymaya yönelik politikasını resmi olarak sona erdiren bu kararın ardından başka benzer kararlar gelmiştir. AİHM, Türkiye'nin, İstanbul'da Fener Rum Patrikliği'ne ait yetimhane binasına,⁷⁰ bir Ermeni hastane vakfına ait gayrimenkule,⁷¹ bir Ermeni kilise, okul ve mezarlık vakfına ait gayrimenkule⁷² ve Bozcaada'da bir Rum Ortodoks kilise vakfına ait arazi, mezarlık, eski manastır, şapel ve başka gayrimenkullere⁷³ el koyarak AİHS'teki mülkiyet hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir. AİHM'in hakkında cemaat vakfına tazminat ödenmesine karar verdiği ihtilafli mülklerden biri, daha sonradan bir üçüncü şahsa satılan bir gayrimenkuldür.⁷⁴ Bu çok önemlidir, çünkü emsal oluşturan bu karar, 5737

66 AKPM, Karar 1704.

67 Azınlık liderleri bu karmaşık sorunla ilgilenmekten kaçınıyor gibi görünmektedir (bkz. Konstantinos Tsitselikis, "Minority Mobilisation in Greece and Litigation in Strasbourg", *International Journal on Minority and Group Rights* 15, 2008, s. 27-48). Diğer taraftan, Müslüman cemaati başka konuları AİHM'ye götürerek başarılı sonuçlar almıştır. Bunlar arasında belki de en önemlileri, örgütlenme hakkıyla ilgili olan davalardır (bkz. örneğin, AİHM, *Tourkiki Enosi Xanthis ve Diğerleri Yunanistan'a Karşı*, Başvuru No. 26698/05, 27 Mart 2008; *Emin ve Diğerleri Yunanistan'a Karşı*, Başvuru No. 34144/05, 27 Mart 2008; *Bekir-Ousta ve Diğerleri Yunanistan'a Karşı*, Başvuru No. 35151/05, 11 Ekim 2008). Müftülükle ilgili davalar için bkz. dipnot 26.

68 Ermeni vakıflarının ulusal mahkemelerde açtığı davalarda alınan kararların bir listesi için, bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s. 41-47.

69 AİHM, *Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı, Türkiye'ye Karşı*, No. 34478/97, 9 Ocak 2007.

70 AİHM, *Fener Rum Patrikliği, Türkiye'ye Karşı*, No. 14340/05, 8 Temmuz 2008.

71 AİHM, *Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı, Türkiye'ye Karşı*, No. 36165/02, 16 Aralık 2008.

72 AİHM, *Samatya Surp Kevork Ermeni Kilisesi, Mektebi ve Mezarlığı Vakfı Yönetim Kurulu, Türkiye'ye Karşı*, No. 1480/03, 16 Aralık 2008.

73 AİHM, *Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, Türkiye'ye Karşı*, No. 37639/03, 37655/03, 26736/04 ve 42670/04, 3 Mart 2009; AİHM, *Bozcaada Kimisis Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, Türkiye'ye Karşı*, No. 37646/03, 37665/03, 37992/03, 37993/03, 37996/03, 6 Eylül 2010.

74 AİHM, *Yedikule Surp Pırgıç...*, dipnot 71.

Sayı Kanun'un, devlet tarafından üçüncü şahıslara satılan el konmuş mülkler için tazminat talep edilmesini engellediği gerekçesiyle Gayrimüslim vakıflarının gelecekte benzer davalar açmalarına izin verecektir. 15 Haziran 2010'da AİHM, 8 Temmuz 2008'de aldığı ve Türkiye'nin Patrikliğın mülkiyet haklarını ihlal ettiğine hükmettiği, ama tazminat konusundaki kararını ertelediği yetimhane davasında 41. madde kararını yayımlamıştır. Mahkeme, sonunda hükümetin, üç ay içinde mülkü tapu müdürlüğünde başvuru sahibi adına yeniden tescil ettirmesine ve 6000 Euro manevi tazminat ödemesine hükmetmiştir.⁷⁵

Türkiye hükümeti, 5737 Sayılı Kanun'un kabulünden sonra geçici 7. maddeyi göz önünde bulundurması ve başvuru sahiplerinin bu Kanun'la yaratılan yeni iç hukuk yolunu tüketmemiş olmaları gerekçesiyle bekleyen davaları reddetmesi için AİHM'e başvurmuştur. Ama AİHM, hükümetin bu Kanun'un uygulamada etkin bir çözüm sağladığını ispatlayan bir örnek sunmadığı gerekçesiyle bu talebi reddetmiştir.⁷⁶

Başlangıçta, Strasbourg'da daha fazla dava kaybetme tehlikesi, Türkiye hükümetini bu davaların yaratacağı sıkıntıdan kaçınmak için ihtilafları başvuru sahipleriyle sulh yoluyla çözmeye zorlamıştır. AİHM'in Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı davasında aleyhte karar almasının ardından,⁷⁷ Türkiye vakfın el konan mülklerini iade etmeyi önermiştir ve iki taraf sulhen anlaşmıştır. Böylece ilk kez, el konan bir mülk bir Gayrimüslim vakfına iade edilmiştir. Bununla birlikte, hükümet sonradan bu politikasını değiştirmiş gibi görünmektedir. Hükümet devam etmekte olan benzer davalarda başvuru sahipleriyle uzlaşma yoluna gitmemiş ve davalar Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmıştır.

El konan Gayrimüslim mülklerinin iadesi için Strasbourg'a başvuranların tamamı Türkiye vatandaşı değildir. Türkiye vatandaşı olan Rum Ortodoks Hıristiyanların soyundan gelen bazı Yunanistan vatandaşları da ailelerinin Türkiye'de bıraktığı mülklerin iadesini talep etmek için AİHM'de davalar açmıştır. *Apostolidi ve Diğerleri* davasındaki başvuru sahipleri, bir Türkiye vatandaşı olan teyzelerinden İstanbul'daki bir dairenin miras kaldığı, Yunanistan'da yaşayan beş Yunanistan vatandaşıydı.⁷⁸ Daire, Türkiye'deki yetkili makamların yayımladığı bir verasetnameye dayanılarak başvuru sahiplerinin adına tescil edilmiş, ama daha sonra Türkiye mahkemeleri "Türk vatandaşlarının Yunanistan'da miras yoluyla mülk edinemedikleri ve dolayısıyla mütekalibiyet koşullarının... karşılanmadığı gerekçesiyle" bu işlemi iptal etmişti.⁷⁹ AİHM, Türkiye'nin, başvuru sahiplerinin 1 Sayılı Protokol'ün 1. maddesince korunan mülkiyet hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir.⁸⁰

75 AİHM, *Fener Rum Patrikliği, Türkiye'ye Karşı*, No. 14340/05, 15 Haziran 2010 (41. Madde kararı).

76 AİHM, *Yedikule Surp Pırgıç...*, 16 Aralık 2008.

77 AİHM, *Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Vakfı, Türkiye'ye Karşı*, No. 50147/99 ve 51207/99, 26 Haziran 2007.

78 AİHM, *Apostolidi ve Diğerleri, Türkiye'ye Karşı*, No. 45628/99, 27 Mart 2007.

79 *A.g.e.*

80 Bkz. benzer davalar, AİHM, *Agnidis, Türkiye'ye Karşı*, No. 21668/02, 23 Şubat 2010; AİHM, *Nacaryan ve Deryan, Türkiye'ye Karşı*, No. 19558/02 ve 27904/02, 8 Ocak 2008; AİHM, *Fokas Türkiye'ye Karşı*, No. 31206/02, 29 Eylül 2009

VIII. Alışıldık Mütekabiliyet Politikalarından Uzaklaşıyor mu?

Gerek Yunanistan gerekse Türkiye, son dönemde azınlık vakıflarını düzenleyen yeni yasalar kabul ederek, onlarca yıldır sürdürdükleri mütekabiliyet politikalarında ileri doğru bir adım atmıştır. Yunanistan'da 2008 tarihli ve 3647 sayılı yasada, önceki benzer yasanın aksine, mütekabiliyet ilkesine atıfta bulunulmamıştır. Hatta, 2007 tarihli ve 3554 sayılı yasada, mütekabiliyet ilkesi ilk kez açıkça reddedilmiştir. Yasanın gerekçesinde "mütekabiliyet, Yunanistan'ın daima uygulamakta olduğu Avrupa değerleriyle uyumlu değildir" açıklamasına yer verilmiştir. Bu ifade, mütekabiliyet dogmasından uzak, yeni bir yaklaşıma kapı açan olumlu bir adımdır.

Türkiye'de ise Vakıflar Kanunu'nda 2002'de yapılan değişiklikler, yeni tanınan haklardan yararlanılmasını mütekabiliyet ilkesine bağımlı kılmıştır.⁸¹ 2008 tarihli ve 5737 Sayılı Kanun'da hâlâ mütekabiliyete açık bir atıf bulunmakla birlikte, bu sadece yabancı vakıflar için geçerli gibi görünmektedir. Hükümet yetkililerinin mütekabiliyet ilkesinin cemaat vakıflarına karşı kullanılmayacağı konusunda güvence vermelerine karşın, bu hüküm AKPM Raportörü tarafından eleştirilmiştir. Raportör, mütekabiliyete atıfta bulunan hükmün "bu Kanun'da hiçbir şekilde yeri olmadığı" yorumunu yapmıştır.⁸² Türkiye'deki Gayrimüslim azınlıkları temsil eden avukatlar, bu hükmün gelecekte cemaat vakıflarına da uygulanabileceğinden endişe duymaktadırlar.⁸³

Yunanistan ve Türkiye'de mütekabiliyet ilkesine yapılan atıflar hiçbir zaman yasal çerçeveye sınırlı olmamıştır. Her iki ülkede de, azınlık sorunlarına ilişkin siyasi tartışmalarda ve medyada yer alan haberlerde pek çok defa mütekabiliyet konusuna değinilmiştir ve konu hâlâ kamusal söylemde önemli bir yer tutmaktadır.

Yunanistan'da, aşırı sağcı LAOS partisi (*Laikos Orthodoxos Synagermos*, Muhafazakâr Halk Hareketi) 2008 tarihli ve 3647 sayılı yasa üzerine Parlamento'da yapılan tartışmalardaki tutumunu tamamen yabancı düşmanlığı söylemine ve milliyetçi retoriğe dayandırmıştır. Bu yaklaşıma göre, Yunanlılar/Rumlar Türk zulmünün kurbanlarıdır ve mütekabiliyet de Yunanistan hükümetinin Türk azınlık konusunda karşı önlemler alabilmesini sağlayan, yararlı bir 'meşru müdafaa' aracıdır.

Türkiye'de mütekabiliyet ilkesine atıfta bulunulması, sadece Gayrimüslim azınlıklar ile devlet arasında değil, devletin farklı organları arasında da tartışma konusu olmaktadır. En dikkat çekici ihtilaf, yasama organı ile eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanmıştır. Sezer, 2008 tarihli kanunun bir önceki versiyonunu,⁸⁴ başka gerekçelerin yanı sıra, Lozan Antlaşması uyarınca mütekabiliyet ilkesine atıf içermemesi gerekçesiyle veto etmiştir.⁸⁵ Sezer'in görev süresinin dolduğu Ağustos 2007 tarihinden bir süre sonra, kanun Şubat 2008'de meclis tarafından yeniden kabul edilmiş ve yeni Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kısa sürede onaylanmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 5737 Sayılı Kanun'la gerçekleştirdiği sınırlı iyileştirmeler bile, Meclis'teki muhalefet partilerinin yabancı düşmanlığı ve milliyetçilik içeren tepkileriyle karşılaşmıştır. Kanun tasarısı üzerine yürütülen tartışmalarda, merkez solda yer alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) milletvekilleri, Yunanistan'daki LAOS'un söylemini hatırlatacak şekilde, İstanbul'da bir 'Ortodoks Vatikan' kurmayı istediğini ve mütekabiliyet ilkesini ihlal ettiğini ileri sürdükleri AKP'yi ihanetle suçlamışlardır. Kanun Cumhurbaşkanı tarafından onaylanıp yürürlüğe girer girmez, CHP yasanın bazı hükümlerinin yürürlüğünün durdurulması talebiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. CHP Mahkeme'den, başka hükümlerin yanı sıra, Gayrimüslim vakıflarına yeni haklar tanıyan şu hükümleri iptal etmesini talep etmiştir: Cemaat vakıflarının yönetim kurullarını seçmelerine izin veren 6. maddenin (3) no'lu hükmü; vakıfların mal satın almalarına, satmalarına, kiralamalarına ya da mallardan başka şekilde yararlanmalarına izin veren 12. maddenin (1), (3) ve (4) no'lu hükmü; vakıfların değişen finansal ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla vakfiyelerindeki şartları değiştirmelerine izin veren

81 Bkz. yukarıda 4771 Sayılı Kanun.

82 Hunault, 2009, para. 94.

83 Bkz. Kurban ve Hatemi, 2009.

84 5555 Sayılı Kanun, 9 Kasım 2006 (Cumhurbaşkanı'nın vetosu nedeniyle yürürlüğe girmemiştir).

85 Cumhurbaşkanı'nın veto gerekçeleri için bkz. Türkiye Cumhuriyeti, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına", No. B.01.0.KKB.01-18/A-10-2006-830, 29 Kasım 2006.

14. madde; tüm vakıfların uluslararası faaliyetlerde bulunmasına, ulusal ve uluslararası kurumlardan ve bireylerden finansman kabul etmesine ve bunlara finansman sağlamasına izin veren 25. madde; vakıfların iktisadi işletme kurmalarına izin veren 26. madde; tüm Gayrimüslim vakıflara VGM Meclisi'nde bir üyelik veren 41. maddenin (2) no'lu hükmü. CHP'nin, Anayasa Mahkemesi'nden, el konulan mülklerinin vakıflara iade edilmesine ilişkin geçici 7. maddenin iptalini talep etmemiş olması ise şaşırtıcıdır.

CHP, Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuruyu büyük ölçüde mütekabiliyet ilkesine dayandırmıştır. Başvuruda, "Yunanistan'daki Türk azınlığa tanınmamış olan hiçbir hak Gayrimüslim azınlıklara tanınamaz," ifadeleri kullanılmıştır.⁸⁶ Daha da çarpıcı olarak, yazarları arasında CHP'nin yeni lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun da bulunduğu dilekçede, azınlık vakıflarına sınırsız mülk edinme hakkı tanınmasının "devletin kendini savunma" hakkını tehlikeye atacağı⁸⁷ ve Ermenilerin uluslararası düzeyde "sözde soykırım iddialarını" dile getirdikleri bir dönemde azınlık vakıflarına "verilebilecek en büyük taviz" anlamına geleceği belirtilmiştir.⁸⁸ CHP'nin Türkiye'nin kendi vatandaşlarını Ermeni diasporasıyla, Ermenistan halkı ve hükümetiyle bir tuttuğu başvurusu, ürkütücü derecede milliyetçi ve yabancı düşmanı bir zihniyeti yansıtmaktadır:

Ermeni azınlığa ait vakıfların (kilise vakıfları) karşılığında Ermenistan'la veya başka bir devletle nasıl bir karşılıklılık ilişkisi kurulabilecektir? Bu şu haliyle mümkün olmadığı gibi özellikle Ermenilerin sürekli dünya gündemine taşıdıkları "Sözde soykırım iddialarını" yoğun olarak yaşadığımız günümüzde bir de bu vakıflara gayrimenkul edinme hakkı tanınması verilebilecek en büyük taviz niteliğini taşımaktadır. Ayrıca Kurtuluş Savaşıyla yırtılıp atılan Sevr Antlaşmasında [Osmanlı İmparatorluğu'na] dayatılan Büyük Ermenistan'ın kurulmasına zemin hazırlayıcı niteliktedir. Ermeniler ülkemizden toprak taleplerini hiçbir zaman gizlememişler ve bu konuyu tazminat talepleriyle birlikte hala dünya gündeminde tutmaya devam etmektedirler. Ermeni Diasporası'nın lobiler aracılığıyla Asala'nın Terör yoluyla yapmaya, elde etmeye çalıştığı sonuçların adeta tam bir teslimiyet içerisinde sunulmasından başka bir şey değildir."⁸⁹

Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, 17 Haziran 2010'da, CHP'nin 6. Maddenin (3) no'lu hükmünün, 12. Maddenin (1), (3) ve (4) no'lu hükmünün, 14., 25. ve 26. Maddeler ile 41. Maddenin (2) no'lu hükmünün yürütmesinin durdurulmasına ilişkin başvurusunu reddetmiş ve 5737 Sayılı Kanun'un statüsü konusunda iki yılı aşkın bir süre devam eden belirsizliği sona erdirmiştir.⁹⁰

86 CHP, 2008, yürütmenin durdurulması başvurusu, s. 11.

87 A.g.e., s. 21.

88 A.g.e., s. 18.

89 A.g.e. (gramer hataları yazarlara ait değildir).

90 Mahkeme, Gayrimüslim vakıfları ilgilendirmeyen bir maddedeki bir hükmü iptal etmeyi kabul etti. Anayasa Mahkemesi, Karar No. 2008/22, 17 Haziran 2010. <http://www.anayasa.gov.tr/index.php?!=gundem&id=293> adresinden ulaşılabilir.

IX. Sonuç

Yunanistan ve Türkiye’de cemaat vakıflarının yönetimine ve mülklerine ilişkin sorunların köklü bir tarihsel geçmişi bulunmaktadır ve bu sorunlar karmaşık bir siyasi, hukuki ve idari uygulamalar ağından kaynaklanmaktadır. İki devletin Lozan azınlıklarına karşı yükümlülüklerine uymaları, aralarındaki ilişkilere bağlı olarak önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. Yunanistan’daki Müslümanlar ve Türkiye’deki Gayrimüslimler, icat edilen bir müttekabiliyet hikâyesi adına, çok uzun bir süredir kendi hükümetleri tarafından rehine muamelesi görmektedirler. Her iki cemaat, hükümetlerinin ‘dış politikadaki çıkarları’ ve milliyetçi politikaları yüzünden çok yüksek bir bedel ödemek zorunda bırakılmıştır.

1999’dan sonra iki ülke arasında yaşanan yakınlaşma ve Türkiye’de AB’ye katılım sürecinin başlatılması, bu cemaatler için nispi bir iyileşme sağlamıştır. Azınlık vakıflarını düzenleyen yasal çerçeve, 2008’de, iki ülkede neredeyse aynı anda gözden geçirilmiştir. İki devletin kendi vatandaşlarına yönelik kötü muameleleri nasıl karşılıklıysa, cemaat vakıflarının sorunlarını hafifletmeye yönelik eylemleri de karşılıklı olarak yürütülmektedir. Bu bağlamda, Yunanistan ve Türkiye başbakanlarının karşılıklı ziyaretleri ve medyaya verilen uzlaşmacı mesajlar dikkat çekicidir. Türkiye Anayasa Mahkemesi’nin, kısa bir süre önce, CHP’nin 2008 tarihli Vakıflar Kanunu’nun cemaat vakıflarına tanınan hakların kapsamının genişletilmesini amaçlayan belirli hükümlerinin yürütülmesinin durdurulmasına yönelik başvurusunu reddetmesi de olumlu bir gelişmedir.

Bununla birlikte, hükümetlerin eşitlikçi, demokratik ve barışçı söylemlerine ve her iki ülkenin mevzuatlarında gerçekleştirilen sınırlı ama önemli ilerlemelere karşın, Müslüman ve Gayrimüslim azınlıkların günlük hayatlarını etkileyen bazı ciddi sorunlar varlığını sürdürmektedir.

Yunanistan’da, Batı Trakya’daki Müslüman vakıflarını düzenleyen özel yasal çerçeve, hükümetin aşırı düzeyde bir kontrol uygulamaya devam etmesi ve azınlık liderlerinin bu yasaya uymayı reddetmeleri nedeniyle uygulanmamaktadır. Fiili olarak oluşmuş siyasi güç dengesi, hukuk dışı müdahalelere izin veren istisnai bir durum yaratmaktadır. Rodos ve İstanköy’de de benzer bir durum söz konusudur. Bu adalarda yerel cemaatlerin vakıf mülklerinin yönetimi üzerinde hiçbir kontrolü yoktur ve mülklerin yönetimi 1925’ten kalma bir İtalyan kararnamesine dayalı belirsiz ve eskimiş bir yasal çerçeveye düzenlenmektedir.

Yunanistan’da azınlık vakıfları sorunu, genel azınlık sorununun ayrılmaz bir parametresidir ve müftülerin konumundaki belirsizlikle ve azınlık okulu tesislerinin statüsüyle bağlantılıdır. Sorun, azınlık toplumunun siyasi ve dini liderlerinin iradelerine aykırı herhangi bir görüşü açıklarken buldukları zayıf pozisyon çerçevesinde de tartışılmalıdır. Diğer taraftan, 2008’de uzun tartışmalardan sonra yeni bir yasanın geliştirilmiş olmasına karşın, Yunanistan hükümeti azınlık vakıflarını “normalleştirmek”, yani istisnai siyasi kontrole ve idari mekanizmalara tabi olmaktan kurtarmak konusunda isteksiz görünmektedir.

Türkiye’de, toplumda Gayrimüslimlere karşı büyük ölçüde milliyetçi ve düşmanca bir tutum geçerli olmakla birlikte, hükümetin son dönemde attığı adımlar, en azından yürütme düzeyinde, bu zihniyetin yavaş yavaş terk edilmeye başladığını göstermektedir. Son aylarda Başbakan da dahil olmak üzere üst düzey hükümet yetkilileri, Rum Ortodoks, Ermeni ve Yahudi vakıflarının temsilcileriyle bir araya gelerek sorunlarını ve taleplerini dinlemişlerdir. Bununla birlikte, hükümetin Protestan, Katolik, Süryani ve Keldani cemaatlerini diyalog kapsamına almaması, Türkiye’nin Lozan korumasını başka Gayrimüslim cemaatlere tanımamaya yönelik kendine özgü resmi politikasının değişmeden kaldığını göstermektedir.

Daha somut bir adım olarak, 13 Mayıs 2010’da yayımlanan Başbakanlık genelgesinde, devlet dairelerine kamu hizmetlerinin sağlanmasında Gayrimüslim vatandaşlara ayrımcılık yapılmaması çağrısında bulunmaktadır. Genelgede, son dönemde Gayrimüslim azınlıkların sorunlarını çözmeye yönelik olarak yapılan düzenlemelerin tam olarak uygulanmadığına dikkat çekilerek, ilgili tüm devlet dairelerinden “uygulamadan kaynaklanabilecek sorunların tam anlamıyla giderilmesi için gereken hassasiyeti göstermeleri” istenmektedir. Özellikle de, belediyelerden kendi kontrolleri altında olan Gayrimüslim mezarlıklarının korunma ve bakımı konularında gereken özeni göstermeleri, tapu dairelerinden cemaat vakıfları lehine sonuçlanan mahkeme kararlarını hassasiyetle uygulamaları ve

savcılardan Gayrimüslimlere karşı kin ve düşmanlığı teşvik edici yayınlara karşı derhal harekete geçmeleri talebinde bulunmaktadır.⁹¹ Daha önce benzeri olmayan bu genelge ileriye dönük çok önemli bir adım olmakla birlikte, gerçek bir iyileşme sağlanabilmesi ancak güçlü bir yaptırım mekanizmasının desteğiyle mümkün olabilir.

Türkiye’de Gayrimüslim azınlıkların durumunda kritik önem taşıyan ilerleme göstergesi, yeni Vakıflar Kanunu’nun, özellikle de bu Kanun’un el konulan mülklerin iadesine ilişkin geçici 7. maddesinin uygulanması olacaktır. Başbakanlık genelgesi bu konuda bürokratik sürece yapılmış olumlu bir müdahale olmakla birlikte, hükümet, Kanun’un sorunsuz bir şekilde uygulanmasını sağlayarak güçlü bir siyasi irade ortaya koymalıdır. Kanun’un kapsamına giren gayrimenkullerin gereksiz bürokrasi yaratılmadan hızla cemaat vakıflarına iade edilmesi, hükümetin niyetini Başbakan’ın ya da diğer üst düzey hükümet yetkililerinin bir genelgesinden ya da konuşmasından çok daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır.

Sonuç olarak, Yunanistan ve Türkiye hükümetleri tarafından Lozan azınlıklarının sorunlarının çözümü yönünde gerek ayrı gerekse ortaklaşa olarak bir dizi olumlu adım atılmış olmakla birlikte, millet sistemine benzer bir cemaatçiliğin örtük olarak benimsenmesinden ve her iki toplumda azınlıklara karşı milliyetçi algılamaların hâkim olmasından kaynaklanan yapısal sorunlar sürmektedir. Azınlıklar her iki ülkede hâlâ olağanüstü bir durum olarak görülmekte, idare ve mahkemeler cemaat vakıflarına ilişkin kararlarında ve uygulamalarında çoğu zaman hukukun üstünlüğünü göz ardı etmektedir. Bu yasadışı, ‘ulusal çıkarların söz konusu olduğu’ gerekçesiyle, hâlâ gerek yargı ve yürütme gerekse muhalefet partileri tarafından benimsenmektedir. Çoğunluğa mensup vatandaşlara uygulandığında kabul edilemez bulunabilecek olan, kanunsuz olduğu açıkça görülebilen uygulamalar, azınlık mensuplarına karşı sergilendiklerinde içten içe ya da açık bir şekilde kabul edilmektedir. Bu nedenle, bir azınlık cemaatine mensup olmanın, kişinin devlete sadakatini ve ideal vatandaş olma halini *a priori* tartışılabilir kıldığı öne sürülebilir. Diğer taraftan, azınlık cemaatlerinin liderleri ve bu cemaatlere mensup kişilerin önemli bir bölümü, cemaat kurumlarının idareleri konusunda *dahili* bir hesap verebilirlik ve demokrasi talep etmekte isteksiz görünmektedir. Azınlık vakıfları bağlamında gündeme getirilen pek çok soru, Yunanistan ve Türkiye’de demokrasi, vatandaşlık ve eşitlik konularında birçok farklı boyutu bulunan eksiklikleri mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır.

A. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN’DAKİ AZINLIK VAKIFLARININ DURUMLARI ARASINDAKİ BENZERLİKLER

1. Hem Türkiye hem de Yunanistan hükümeti sık sık ve hukuk dışı bir biçimde mütekabiliyet ilkesine başvurmakta ve ülkelerindeki azınlıkları birbirlerine karşı rehine olarak kullanmaktadır.
2. Türkiye’de CHP ve MHP’nin, Yunanistan’da LAOS’un aşırı sağcı ve milliyetçi söylemleri, birbirine paralel bir biçimde, ülkelerindeki vakıflara ilişkin yasaların normatif alanının daraltılması ve cemaat mülkleri üzerindeki azınlık haklarının azaltılması için mücadele etmektedir.
3. Her iki devlet, cemaat vakıflarının özyönetim ve mülkiyet hakları üzerinde sıkı bir kontrol uygulamaktadır.
4. Her iki ülkede özel/azınlık ve kamusal/devlet alanları arasındaki ayrım açık değildir ve bu durum devletin siyasi ve hukuki müdahaleleri için geniş bir alan sağlamaktadır.
5. Her iki ülkede, azınlıkları güvenilmez potansiyel hainler olarak gösteren medya, düşmanca, milliyetçi ve ayrımcı bir yayıncılık yaparak yıkıcı bir rol oynamaktadır.
6. Yunanistan ve Türkiye’deki azınlıklar uluslararası kamuoyunun ilgisini çekmektedir, ancak bu azınlıkların kendi ülkelerindeki karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynama kapasitesi, iradesi ve yeteneği hâlâ son derece sınırlıdır.

B. TÜRKİYE VE YUNANİSTAN’DAKİ AZINLIK VAKIFLARININ DURUMLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

1. Yunanistan’ın hatalı bir şekilde mütekabiliyet ilkesine başvurması sadece Müslümanlarla ilgiliyken, aynı durum Türkiye’de çok çeşitli Gayrimüslim azınlıklarını etkilemektedir. Başka bir deyişle, Türkiye’nin Yunanistan’a karşı kullandığı mütekabiliyet söylemi, Yunanistan’la bağlantısı olmayan Türkiyeli azınlıklara da zarar vermektedir.
2. Yunanistan’ın azınlık politikalarının üzerinde AB’nin siyasi gözetiminin ya da baskısının söz konusu olmamasına rağmen, Türkiye’deki AB katılım süreci Türkiye’nin Gayrimüslim azınlıklarına yönelik yasalarında ve politikalarında önemli değişikliklere ve nispi bir ilerlemeye yol açmıştır.

■ 91 Başbakanlık Genelgesi, 2010/13, No. 27580, 13 Mayıs 2010.

3. Türkiye'deki Gayrimüslim vakıflar sorunlarını AİHM'e taşıırken, Yunanistan'daki Müslüman vakıfları henüz bu yola başvurmamıştır.
4. Türkiye'de vakıf mülkleri 1936 Beyanamesi süreciyle kısmen tescil edilmiştir; Yunanistan'da ise Müslüman vakıflarının yönetim kurulları şu ana kadar yasayı uygulamayı kabul etmedikleri için vakıflar hiçbir zaman yasa çerçevesinde mülklerini tescil ettirmemiştir.
5. Azınlık vakıflarının taşınmaz mülkleri Türkiye'de, Yunanistan'da olduğundan çok daha değerlidir. Benzer şekilde, Türkiye'de cemaat vakıfları, hem azınlıklar hem de hükümet için, Yunanistan'da olduğundan çok daha önemlidir.
6. Yunanistan'da ilgili yasa uygulamaya sokulamadığı için vakıflara ait mülklerin yasal statüsü konusunda yaşanan belirsizlik, yanlış anlamalara ve manipülasyonlara uygun bir zemin yaratmaktadır.
7. Yunanistan'ın vakıflar konusunda kabul ettiği 2008 tarihli yasada mütekabiliyet ilkesine atıfta bulunulmazken, görünürde sadece yabancı vakıflar için olmakla birlikte, Türkiye'nin 2008 tarihli yasasında bu atıf mevcuttur.
8. 'Mazbut vakıf' şeklinde bir hukuki kategori sadece Türkiye'nin mevzuatında mevcuttur.
9. Son yıllarda, Türkiye'deki azınlık cemaatleri içinde yavaş yavaş bir iç demokratikleşme süreci başlamıştır (özellikle Ermeni ve –daha az olmakla birlikte– Rum Ortodoks cemaatlerinde). Yunanistan'da ise Müslüman cemaat henüz dahili bir hesap verebilirlik ve demokrasi süreci başlatmamıştır.

X. Tavsiyeler

A. YUNANİSTAN HÜKÜMETİ'NE:

- Batı Trakya ve Rodos/İstanköy'de yaşayan Müslüman cemaatlerle içten ve derinlikli bir diyalog tesis edilerek özgürlükçü ve demokratik bir yasal çerçeve geliştirilmeli, Müslüman cemaatlerin vakıflarını özgürce işletebilmelerini sağlayacak yönetim ve idare yapıları kurulmalıdır.
- 3647 sayılı yasa, azınlık haklarının korunması ve cemaat vakıflarının hukuk sisteminin içine çekilmesi için, Lozan Antlaşması ve vakıflara ilişkin medeni kanunla uyumlu hale getirilmelidir.
- Özel ve kamusal alanlar arasında daha net bir ayırım olmalı, bu çerçevede azınlıklar karar ve yönetim yetkisine sahip olmalı ve devlet azınlığın haklarını korumak için açıklık, adil idare ve hesap verebilirlik ilkelerinin garantörü olarak gözetim işlevini yerine getirmelidir.
- Vakıflar herhangi bir çıkar sahibinin siyasi hedeflerine ve gizli amaçlarına tabi oldukları sürece, en gelişmiş hukuki çözüm bile Müslüman vakıflarının sorunlarının çözülmesini sağlayamayacaktır.
- Kayıp olmaları durumunda, başlıca vakıfların tapu sicil belgeleri çıkartılmalı ve gayrimenkuller azınlık vakıflarının adına tescil edilmelidir.

B. TÜRKİYE HÜKÜMETİ'NE:

- 5737 Sayılı Kânun'da acilen değişiklikler yapılmalıdır. Geçici 7. madde, el konan *tüm* mülklerin derhal gerçek sahiplerine iade edilmesini ve üçüncü şahısların eline geçen mülkler için tazminat ödenmesini sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.
- Hükümet, Ermeni ve Yahudi cemaatlerin avukatlarının 5737 Sayılı Kanun'da yapılacak değişiklikler için geliştirdikleri ortak tasarımı dikkate almalıdır.
- VGM'nin geçici 7. madde kapsamındaki başvuruları değerlendirme biçimini gözden geçirmeye, keyfi retleri ve başvuru sahiplerinin yeni belgeler ibraz etmeleri yönündeki keyfi talepleri iptal etmeye yönelik bir idare ya da yargı mekanizması tesis edilmelidir.
- VGM'nin geçici 7. madde hakkındaki genelgesi derhal iptal edilmelidir.
- Yukarıdaki tavsiyeye uygun şekilde değiştirilmiş 5737 Sayılı Kanun uyarınca, mülklerin iadesi sürecini engellemek yerine kolaylaştıracak şekilde düzenlenmiş bir yönetmelik hızla kabul edilmelidir.
- Hükümet, VGM ve tapu dairelerinin de dahil olduğu başlıca bürokratik kuruluşları yakından izleyerek bunların Başbakanlık genelgesindeki talimatlara uymalarını sağlamalıdır.
- Başbakanlık yeni bir genelge yayımlayarak, özel olarak VGM ve tapu dairelerine, vakıfların sahip olmadıkları ve edinemeyecekleri belgeleri ibraz etmelerini şart koşmamaları çağrısında bulunmalıdır.
- Hükümet, yetkilerini aşarak görevlerini kötüye kullanan VGM ve tapu dairesi görevlilerine disiplin cezaları vermelidir.
- Yukarıdaki tavsiyeler uyarınca hükümet, Protestanlar, Süryaniler, Keldaniler ve Katolikler de dahil olmak üzere *tüm* Gayrimüslim cemaatlerle eşitlikçi bir şekilde gerçek anlamda bir diyalog kurmalıdır.

EK A: Yunanistan ve Türkiye'de Cemaat Vakıflarına İlişkin Önemli Gelişmelerin Seçilmiş bir Kronolojisi

	Yunanistan	Türkiye
1923	Lozan Antlaşması Azınlık vakıfları için hukuki koruma Karşılıklı Nüfus Mübadelesi Antlaşması'na tabi tutulan cemaatlere ait vakıfların tasfiyesi	
	Azınlık vakıflarının, azınlık cemaati kurullarının yönetimi ve idaresi altına sokulması	
	Batı Trakya Genel Valiliği'nin vakıf yönetim kurullarına ilişkin 29979 Sayılı Kararı	Azınlık cemaatlerinin ve 1912 tarihli Osmanlı vakıf mülkü düzenlemelerinin geçerliliğinin fiilen tanınması
1930	Yunan-Türk Dostluk Paktı	
1935		2762 sayılı Vakıflar Kanunu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması
1936		Azınlık vakıflarının malvarlıklarını beyan etmeleri Hükümetin her vakıf için bir müdür ataması
1947	Oniki Adaların ilhaki Rodos ve İstanköy'deki vakıfların Müslüman Mülkleri Örgütlerinin üyelerinin atanması, İtalyan kararnamesinin uygulanması	
1949	Batı Trakya'da vakıf mülklerinin yönetimine ilişkin müftü gözetimi hakkında 2345/1920 Sayılı Kanun (Batı Trakya'daki) Vakıf yönetim kurullarının üyelerinin seçimi	Cemaat vakıflarının yönetim kurulu üyeleri için seçimler düzenlenmesi
1952	Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya katılması	
1955	6-7 Eylül'de İstanbul'daki Rumlara ve diğer Gayrimüslim azınlıklara karşı düzenlenen saldırılar	
1964	Kıbrıs krizi, Kıbrıslı Türklere karşı saldırılar Rum Ortodoks cemaatinin Yunanistan pasaportu taşıyan 12.000 üyesinin Türkiye'den sınır dışı edilmesi Batı Trakya'daki Müslüman azınlığa karşı idari misillemeler	
1967	Vakıflar için yönetim kurulu seçimlerinin yasaklanması; yönetim kurulu üyelerinin Yunanistan yetkilileri tarafından atanmaya başlanması	Vakıflar için yönetim kurulu seçimlerinin yenilenmemesi
1960'ların sonları – 1970'lerin başları	Başlıca vakıf varlıklarının aşırı düzeyde kamulaştırılması	VGM'nin mülklere el koyma politikasını destekleyen bir dizi mahkeme kararıyla, çok sayıda vakfın 1936'dan sonra yasalara uygun şekilde elde ettiği varlıklara el konulması
1973	Vakıf gayrimenkullerinin vergi borçlarının askıya alınması	
1974	Kıbrıs Krizi, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesi Yunanistan-Türkiye ilişkilerinin bozulması	
	Vakıf yönetim kurullarının seçim yerine atamayla belirlenmesine devam edilmesi	Vakıf yönetim kurulları için seçimlerin yenilenmemesi
		Yargıtay'ın, VGM'nin 1936 Beyannameleri politikası uyarınca mülklere el koymasını onaması
1974-1999		Vakıf varlıklarının aşırı derecede kamulaştırılması Mahkeme kararları sonucunda, edinilen varlıkların kaybedilmesi

	Yunanistan	Türkiye
1980	Batı Trakya'daki Müslüman azınlığa ait vakıfların ve mülklerinin idaresi ve yönetimi hakkında 1091 sayılı Yasa [uygulanmadı]	
1982	Vakıfların tescili hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 18(FEK A 3) [uygulanmadı]	
1991	Vakıf yönetim kurulu üyelerinin devlet yetkililerinin kontrolü altında seçilmeleri hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 1 [uygulanmadı]	Tüm Rum Ortodoks cemaat vakıflarında, devlet yetkililerinin kontrolü altında seçimler düzenlenmesi
1999	AB-Türkiye yakınlaşması, Yunanistan-Türkiye yakınlaşması	
2002		(Vakıflar Kanunu'nda değişiklikler yapılmasına ilişkin) 4771 Sayılı Kanun'la, çeşitli kısıtlamalara tabi olmak kaydıyla, vakıflara mülk edinme, kullanma ve elden çıkarma hakkı verilmesi
2003		(Vakıflar Kanunu'nda değişiklikler yapılmasına ilişkin) 4778 Sayılı Kanun'la, belli kısıtlamalar kaldırılarak mülk edinme, kullanma ve elden çıkarma hakkının genişletilmesi
		(Vakıflar Kanunu'nda değişiklikler yapılmasına ilişkin) 4928 Sayılı Kanun'la, cemaat vakıflarının mülk edinme, kullanma ve elden çıkarma hakkının daha da genişletilmesi
2004		Vakıflar tarafından talep edilen varlıklar için idari normalleşme süreci
2005		Vakıf yönetim kurulu seçimlerine ilişkin yönetmeliğin kabulü 5555 Sayılı Vakıflar Kanunu'yla, cemaat vakıflarına yeni haklar tanınması ve el konan mülklerden bazılarının iadesine izin verilmesi [Cumhurbaşkanı tarafından veto edildi]
2007	3554 Sayılı Yasa: 7. maddede vakıf mülklerinin vergiden muaf tutulması ve mütekalibiyetin reddi Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2, Genel Sekretere vakıflara mülklerini tescil ettire çağrısında bulunma yetkisi verilmesi	Rum Ortodoks vakıflarında seçimler Vakıf mülklerine el konulması konusunda Türkiye aleyhine ilk AİHM kararı
2008	Batı Trakya'daki azınlık vakıflarının ve bunların mülklerinin idaresi ve yönetimi hakkında 3647 Sayılı Yasa [uygulanmadı]	5737 Sayılı Vakıflar Kanunu: Geçici 7. maddenin, ilk kez, el konmuş mülklerin bazılarının iadesi için yasal dayanak sağlaması; Gayrimüslim vakıflarının ilk kez VGM Meclisi'nde bir üyelik kazanması 5737 Sayılı Kanun'un geçici 7. maddesi hakkında VGM genelgesi: Mülkleri talep etme hakkı için önemli kısıtlamalar getirilmesi Azınlık vakıflarında seçimler
2009		Azınlık vakıflarında seçimler 5737 Sayılı Kanun'un büyük güçlüklerle uygulanması: vakıf varlıklarının talep edilme sürecinde bürokrasinin direnci
2010		Gayrimüslim azınlıklara karşı ayrımcılığın önlenmesi hakkında Başbakanlık Genelgesi Azınlık vakıflarında seçimler Anayasa Mahkemesi'nden, CHP'nin 5737 Sayılı Kanun'un cemaat vakıfların ilişkin hükümlerinin yürütmesinin durdurulmasına ilişkin ret kararı AİHM'den Türkiye'ye üç ay içinde yetimhane binasını Rum Ortodoks Patrikliği'ne iade etmesi emri
2010	Yunanistan ve Türkiye Başbakanlarının karşılıklı ziyaretleri; ikili ilişkilerde önemli düzeyde ilerleme; azınlıklar hakkında uzlaşmacı mesajlar	

EK B: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaat Vakıfları

Rum Ortodoks Vakıfları

Altımermer Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Arnavutköy Aya Strati Taksiarhi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Ayvansaray Aya Dimitri ve Aya Vlaharne Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Bademliköy Panayia Kimisiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Cıbalı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Bakırköy Aya Yorgi Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı

Balat Aya Strati Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Balat Panayia Balino Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Balıklı Rum Hastahanesi Vakfı

Bebek Aya Haralambos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Beşiktaş Cihannüma Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Beşiktaş Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Beykoz Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Beyoğlu Rum Ortodoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı

Beyoğlu Yenişehir Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Boyacıköy Panayia Evangelistra Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Bozcaada Kimisiz Teodoku Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Burgazada Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Burgazada Aya Yorgi (Karipi) Manastırı Vakfı

Büyükkada Panayia Aya Dimitri Profiti İlya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Büyükdere Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Çengelköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Dereköy Aya Marina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Fatih Eğrikapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Fener Maraşlı Rum İlkokulu Vakfı

Fener Meryemana Rum Ortodoks (Kanlı) Kilisesi Vakfı

Fener Rum Erkek Lisesi Vakfı

Fener Rum Patrikhanesi Avlusunda Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Fener Tekfursaray Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Fener Vlahsaray Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Fener Yoakimion Rum Kız Lisesi Vakfı

Rum Ortodoks Vakıfları

Feriköy 12. Apostol Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Galata Rum İlkokulu Vakfı

Gökçeada Merkez Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Hasköy Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Heybeliada Aya Nikola Rum Ortodoks Vakfı

Heybeliada Aya Triada Tepe Manastırı Vakfı

Heybeliada Rum Ruhban Okulu Vakfı

Kadıköy Rum Ortadoks Kiliseleri ve Mektepleri Vakfı

Kandilli Metemorfosis Hz. İsa Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Koca Mustafa Paşa Belgrat Kapı Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Koca Mustafa Paşa Samatya Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Koca Mustafa Paşa Samatya Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Koca Mustafa Paşa Samatya Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Kumkapı Aya Kiryaki Elpida Rum Ortodoks Kiliseleri Vakfı

Kurtuluş Aya Tanaş Aya Dimitri Aya Lefter Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Kuruçeşme Aya Dimitri Aya Yani Rum Ortadoks Kilisesi Vakfı

Kuzguncuk Aya Pandeliimon Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Ortaköy Aya Fokas Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Paşabahçe Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Salmatomruk Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Samatya Aya Analipsiz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Samatya Aya Mina Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Sarmaşık Aya Dimitri Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Tarabya Aya Paraşkevi Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Tepeköy Evangelismos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Topkapı Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Üsküdar Profiti İlya Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Yeniköy Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Yeniköy Panayia Rum Ortodoks Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Yenimahalle Aya Yani Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Yeşilköy Aya İstebanos Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Beyoğlu Zapion Rum Kız Lisesi Vakfı

Zeytinliköy Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Kınalıada Panayia Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Aksaray Langa Aya Todori Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Hatay Cemaatlerine ait Rum Ortodoks Vakıfları

Antakya Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Altınözü Sarılar Mahallesi Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Samandağı Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

İskenderun Rum Ortodoks Kilisesi Fukara Vakfı

İskenderun Arsuz Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Altınözü Tokaçlıköyü Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı

Kudüs Rum Ortodoks Patrikliği Vakfı

Yeniköy Aya Yorgi Kilisesi ve Manastırı Vakfı

Bağımsız Türk Ortodoks Patrikliği⁹²

Ermeni Vakıfları

Yeniköy Surp Ohannes Mığırđıç Ermeni Kilisesi

Bakırköy Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Balat Surp Hreştegabet Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Beşiktaş Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi Vakfı

Beykoz Surp Nikagos Ermeni Kilisesi Vakfı

Beyoğlu Anarathıgutyun Ermeni Katolik Rahibeler Manastırı ve Mektebi Vakfı

Beyoğlu Aynalı Çeşme Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı

Beyoğlu Ohannes Gümüşyan Ermeni Kilisesi Vakfı

Beyoğlu Surp Gazer Ermeni Katolik Mihitaryan Manastırı ve Mektebi Vakfı

Beyoğlu Üç Horon Ermeni Kilisesi Vakfı

Boyacıköy Surp Yeris Mangas Ermeni Kilisesi Vakfı

Büyükkada Surp Astvazazin Verapohum Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı

Büyükdere Surp Boğos Ermeni Kilisesi Vakfı

Diyarbakır Ermeni Surp Küçük Kilise Hıdır İlyas Surp Gregos Kiliseleri Vakfı

Eyüp Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi ve Arakelyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı

Eyüp Surp Yeğiya Ermeni Kilisesi Vakfı

Feriköy Surp Vartanaş Ermeni Kilisesi Vakfı

Galata Surp Lusavoriç (Cerçiş) Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi ve Mektebi Vakfı

Gedikpaşa Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi Vakfı

Halıcıoğlu Meryemana Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi ve Kalfayan Yetimhanesi Vakfı

Hasköy Surp İstepanos Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı

İskenderun Karasun Manuk Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı

92 'Bağımsız Türk Ortodoks Patrikliği,' İstanbul Rum Patrikhanesi'ni zayıflatmak, onun ekümeniklik sıfatını zedelemek ve ona karşı bir denge oluşturmak amacıyla 1923'de devlet tarafından kurulmuştur. Devlet tarafından patrik ilan edilen Selçuk Erenerol, 1965'te Galata'daki Panayia Kafatiani, Ayios Ioannis ton Hion ve Ayios Nikolaos Kiliseleri'ne el koymuş, devletin onayıyla bu kiliseleri tapuda 'Türk Ortodoks Kilisesi Vakfı' adına tescil etmiş, böylece İstanbul Rum Patrikhanesi'ne ait kiliseleri hukuken ve fiilen zapt etmiştir. İstanbul Rum Patrikhanesi, bu kiliseler üzerindeki hakkını geri almak için mücadelesini bugün de sürdürmektedir. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için, bkz. Kurban ve Hatemi, 2009, s.13.

Ermeni Vakıfları

Kadıköy Surp Levon Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Kadıköy Surp Takavor Ermeni Kilisesi Aramyan Uncuyan Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Kandilli Surp Arakelos Ermeni Kilisesi Vakfı
Karaköy Surp Pırgıç Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Kartal Surp Nişan Ermeni Kilisesi Mektebi Vakfı
Kayseri Surp Kirkor Ermeni Kilisesi Vakfı
Kınalıada Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Koca Mustafa Paşa Anarathigutyun Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Koca Mustafa Paşa Surp Kevork Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Kumkapı Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı
Kumkapı Surp Harutyun Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı
Kuruçeşme Surp Haç Ermeni Kilisesi Vakfı
Kuzguncuk Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Kilisesi Vakfı
Mardin Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Narlıkapı Surp Hovannes Ermeni Kilisesi Vakfı
Ortaköy Surp Astvazazin Meryemana Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı
Ortaköy Surp Kirkor Lusavoriç Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Pangaltı Ermeni Katolik Mihitaryan Manastır ve Mektebi Vakfı
Rumeli Hisarı Surp Sanduth Ermeni Kilisesi Vakfı
Sakız Ağacı Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Samandağı Vakıflı Köyü Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı
Şişli Karagözyan Ermeni Yetimhanesi Vakfı
Taksim Surp Agop Ermeni Hastahanesi Vakfı
Tarabya Surp Andon Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Topkapı Surp Nikagos Ermeni Kilisesi ve Mektebi Vakfı
Üsküdar Surp Garabet Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Üsküdar Surp Haç Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastahanesi Vakfı
Yenikapı Surp Tetaos Patriğimeos Ermeni Kilisesi Vakfı
Yeniköy Küddipo Surp Astvazazin Ermeni Kilisesi Vakfı
Yeşilköy Surp İstebanos Ermeni Kilisesi Mektebi ve Mezarlığı Vakfı
Beyoğlu Surp Yerurtutyun Ermeni Katolik Kilisesi Vakfı
Kumkapı Meryemana (Drasular) Ermeni Kilisesi Vakfı
Büyükdere Surp Hripsimyan Ermeni Kilisesi Vakfı
Kırkhan Ermeni Ortodoks Kilisesi Vakfı

Musevi Vakıfları

Ankara Musevi Sinagogu Vakfı

Antakya Musevi Havrası Vakfı

Balat Ahrida Musevi Sinagogu Vakfı

Balat Or-Ahayim Musevi Hastahanesi Vakfı

Beyoğlu Musevi Hahamhanesi Vakfı

Beyoğlu Seferadimi- Neveşalom Musevi Sinagogu Vakfı

Bursa Türk Musevi Cemaati Vakfı

Büyükkada Hased Leavram Musevi Sinagogu Vakfı

Çanakkale Mekor Hayim Musevi Sinagogu Vakfı

Galata Yüksek Kaldırım Eşkenazi Musevi Sinagogu Vakfı

Hasköy Mealem Musevi Sinagogu Vakfı

Hasköy Türk Karaim Musevi i Vakfı

İskenderun Musevi Havrası Vakfı

Kadıköy Hemdat İsrail Sinagogu Vakfı

Kırklareli Musevi Sinagogu Vakfı

Kuzguncuk Bet-Yaakov Sinagogu Vakfı

Ortaköy Musevi Etz-Ahayim Sinagogu Vakfı

Sirkeci Musevi Sinagogu Vakfı

Süryani Vakıfları

Beyoğlu Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı

Diyarbakır Süryani Kadim Meryemana Kilisesi Vakfı

İdil Süryani Kadim Kilisesi (Mar Dodo) Vakfı

Mardin Süryani Kadim Deyrulzafara Manastırı ve Kiliseleri Vakfı

Mardin Süryani Katolik Kilisesi Vakfı

Mardin Süryani Protestan Kilisesi Vakfı

Midyat Süryani Deyrulumur Mar Gabriel Manastırı Vakfı

Midyat Süryani Kadim Cemaati Mar Borsoum ve Mart Şmuni Kiliseleri Vakfı

Midyat Süryani Protestan Kilisesi Vakfı

Keldani Vakıfları

Diyarbakır Keldani Katolik Kilisesi Vakfı

Keldani Katolik Kilisesi Vakfı

Mardin Keldani Katolik Kilisesi Vakfı

DİĞER VAKIFLAR

Antakya Rum Katolik Kilisesi Vakfı

Bulgar Ekzarhlığı Ortodoks Kilisesi Vakfı

Mersin Tomris Nadir Mutri Kilisesi Vakfı

Şişli Gürcü Katolik Kilisesi Vakfı

Edirne Sveti Gorci Kilisesi Vakfı

EK C: Türkiye'de Devletin Mazbutaya Aldığı Gayrimüslim Cemaat Vakıfları

Rum Ortodoks Vakıfları
Burgazada Hristos Rum Manastırı
Büyükada Aya Nikola Rum Manastırı
Büyükada Aya Yorgi Rum Manastırı
Büyükada Hristos Rum Manastırı
Vefa Panayia Kilisesi ve Ayazması
Edirnekapı Aya Yorgi Rum Ortodoks Kilisesi
Kınalıada Hristos Rum Manastırı
İstinye Taksiarhi Rum Ortodoks Kilisesi
Gökçeada Aya Marina Kaleköy Kilisesi
Gökçeada Aya Varvara Rum Kilisesi
Heybeliada Aya Spiridon Manastırı
Heybeliada Hristos Manastırı
Fener Ayios Georgios Potiras Kilisesi
Tarabya Aya Yorgi Rum Kilisesi
Salkımsöğüt Aya Terapi Ayazması ve İlk Mektebi
Özel veya Düzensiz Vakalar
Büyükada Rum Yetimhanesi ⁹³
Heybeliada Panayia (Kamariotisa) Manastırı ⁹⁴
Beyoğlu Yenişehir Evangelistria Rum İlkokulu ⁹⁵
Merkez Kız Okulu ⁹⁶
Diğer Rum Ortodoks Vakıfları
Sina St. Catherine Büyük Manastırı'na bağlı Aya Yani Kilisesi ve Manastırı
Kudüs Patrikliği'ne bağlı Heybeliada Aya Yorgi Rum Manastırı
Kudüs Patrikliği'ne bağlı Fener Aya Giorgi Kilisesi
Kudüs Patrikliği'ne bağlı Doka Veleli Petro Sofyanos Tahta Minare Mahallesi Vakfı

93 Yetimhane, AİHM'in kararıyla yeniden Rum Ortodoks Patrikliği'ne verildi. Vakfın "mazbutluktan çıkarılma" süreci Türkiye mahkemelerinde devam etmektedir.

94 Manastır, Rum Ortodoks Patrikliği tarafından 1942'de Türk Devleti'ne bırakılmıştır.

95 Aslında vakıf statüsü olmayan bu okul, mahkeme kararıyla bir "vakıf" olarak mazbutaya alınmıştır.

96 Bir vakıf olarak statüsü belirsizdir.

Musevi Vakıfları
Amasya Musevi Sinagogu Vakfı
Aydın Musevi Sinagogu Vakfı
Balat Karabaş Mahallesi Fulyaşon Sinagogu Vakfı
Balat Karabaş Mahallesi Selaniko Sinagogu Vakfı
Bergama Musevi Sinagogu Vakfı
Bodrum Musevi Sinagogu Vakfı
Çorlu Musevi Sinagogu Vakfı
Edirne 2. Sinagogu Vakfı
Edirne Büyük Sinagogu Vakfı
Gaziantep Musevi Sinagogu Vakfı
Gaziantep-Kilis-Yusuf Biçaço Sinagogu Vakfı
İstanbul Salmatomruk Musevi Cemaati Vakfı
İstanbul Silivri Kal Kadoş Bohor Maryo Binyamin Sinagogu Vakfı
İstanbul Konstantin Porphyrogennetos Sarayı Musevi Cemaati Vakfı
İzmir Nesim Levi(Loy) Bayraklı Vakfı
Lüleburgaz Musevi Sinagogu Vakfı
Milas Musevi Sinagogu Vakfı
Nazilli Musevi Sinagogu Vakfı
Ödemiş Musevi Sinagogu Vakfı
Tekirdağ Musevi Cemaati Vakfı
Tire Musevi Sinagogu Vakfı
Tokat Musevi Sinagogu Vakfı
Unkapanı Musevi Sinagogu Vakfı
Urfa Musevi Sinagogu Vakfı

EK D: Yunanistan'da Müslüman Cemaat Vakıfları

Batı Trakya	
Yer	Vakıf
İskeçe	İskeçe Vakfı [10 cami, bir okul, dört mezarlık]
Yenice	Yenice Vakfı [iki cami mosques, bir tekke, bir okul, bir mezarlık(?)]
Gümülcine	35 vakıf [16 cami, altı mezarlık, beş mescit, sekiz okul]
1	Yeni cami
2	Eski cami
3	Tabakhane cami
4	Osmanye cami
5	Mestanai cami
6	Kayalı cami
7	Tekke cami
8	Serdar cami
9	Yenice cami
10	Kırmahalle cami
11	Kesikbas cami
12	Şehreküştü cami
13	Yeni Şehreküştü cami
14	Alan Kuyu mescit
15	Kırmahalle mescit
16	Süppüren mescit
17	Arifhane mescit
18	Yüksek mescit
19	Kalkantza cami
20	Sohtalar-Hayriye
21	Cemetery Pos-pos
22	Yenice mezarlığı
23	Kahveci mezarlığı
24	Osmaniye mezarlığı
25	Mestanli mezarlığı
26	Alan Kuyu mezarlığı

Batı Trakya	
Yer	Vakıf
27	İdadiye
28	2d azınlık okulu
29	3d azınlık okulu
30	4d azınlık okulu
31	Mestanlı okulu
32	Osmanye okulu
33	Edirneyolu okulu
34	Erkek yatılı okulu
35	Kadıkoy Arası cami
Evros	Dimetoka Vakfı: [bir cami, bir okul, iki mezarlık] Dedeğaç Vakfı [bir okul, iki mezarlık, bir cami]
Trakya'nın her bir köyünde, genellikle bir cami, bir mezarlık ve bir okul binasından müteşekkil bir yerel vakıf mevcuttur. Trakya'da bu tip vakıflardan yaklaşık 250 tane vardır.	
Oniki Ada	
Rodos	
Rodos Müslüman Cemaati Vakfı	
"Fethi vakfı" [aile/özel]	
"Melek Mehmet Paşa Vakfı" [aile/özel]	
Kos	
Kos Müslüman Cemaati Vakfı	

Yazarlar Hakkında

DİLEK KURBAN

Lisans derecesini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden aldı. Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla okuduğu Columbia Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Fakültesi'nden 1999 yılında insan hakları alanında yüksek lisans derecesi aldı. Daha sonra, Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 2004 yılında Hukuk Doktoru derecesi ile mezun oldu. 1999-2001 yıllarında Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi Kısmı'nda Siyasi İlişkiler Yönetici Yardımcısı olarak görev aldı. Halen, TESEV Demokratikleşme Programı Yöneticisi olan Kurban, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yarı zamanlı ders vermekte, haftalık Agos Gazetesi'nde kimlik sayfasının editörlüğünü yapmaktadır. Kurban'ın Türkiye'de insan ve azınlık hakları, Türkiye'de zorunlu göç ve Avrupa'da azınlık ve insan hakları hukuku alanlarında uluslararası ve ulusal yayınları bulunuyor.

KONSTANTINOS TSITSELİKIS

Makedonya Üniversitesi (Selanik, Yunanistan) Balkan, Slav ve Oryantal Çalışmalar Departmanı'nda doçentlik yapmakta ve insan ve azınlık hakları ile uluslararası hukuk alanlarına dersler vermektedir. Kendisi Avrupa Konseyi, AGİT, BM ve AB için insan hakları ve demokratikleşme alanlarında çalışmıştır. Azınlıklar ve insan hakları ile ilgili bilim ve araştırma grupları üyesidir ve Research Center of Minority Groups (Vivlioranna Yayımcılık, Atina) araştırmaları serisinin yardımcı editörlüğünü yapmaktadır. İnsan hakları, uluslararası hukuk ve azınlıklar ile ilgili bir dizi kitap, makale ve araştırmanın yazarıdır. Öncelikli araştırma konuları Avrupa'daki Müslüman azınlıkların/grupların hukuki durumları, Yunanistan'daki İslami vakıflar ve İslami mahkemeler, Türkiye ve Arnavutluk'taki Yunan Ortodoks azınlıklarıdır.

TESEV

Bankalar Caddesi
Minerva Han, No: 2, Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
E info@tese.org.tr
www.tese.org.tr